

અ.ક.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
૧૯૧		ચિંતાના અભાવનાં સુખ દી જૂ	૨૫૦
૧૯૨		ભોટ ભોટ કાન તુ મેરો કલો માન	૨૫૧
૧૯૩		મીતમ કો કણુ દોષ નહિ દી ચહ તો શીત વેરી હમારો	૨૫૧
૧૯૪		સૂની દી તૂ ક્યો ભઈ હે નચીલી કરી ફૂ	૨૫૨
૧૯૫		સહજ મીતિ ગોપાઈ ભાવે	૨૫૪
૧૯૬	વસંત પાઘલે	જસોદા નહિ બદલે આપનો કાન્હ આપનો	૨૫૬
૧૯૭	હમાર કે પદ	રાધાવટ ખેલત હોરી નંદગામ કે ગ્વાટ ઈતે	૨૫૭
૧૯૮		નેહ લગ્યો મેરો સ્થામ સુંદરસો	૨૬૨
૧૯૯	દિલીપ પાટ	લાલ નેક દેખીયે ભવન હમારો	૨૬૪
૨૦૦	વર્ષાકાલ - છાંડ	દેખો ભૈયા ચહુંદિશ છાંડે બાદર	૨૬૫

॥શ્રીહરિ:॥

ભાવપંક્તીર્થન રહસ્ય વિભાગ-૪

- છાંડ
- રાજભોગદર્શન
- દાન
- સંક્યા સમય
- માન
- સંવત્સર
- ગાનગીટ
- શ્રીચમુનાગ્રીની વધાઈ
- શ્રીચદુનાથગ્રીની વધાઈ
- શ્રીરામનવમીની વધાઈ
- પવિત્રા

(૧) મહાર

૨/૪૧૯

રયામ યાદ કુંજનમેં ઝમાયે દૌર
ત્રિયે ચઢી ટેરત ઝવાલન કોં ઝાવો સવે મેરી ઝોર
ગાયન ટેર દઈ બલદાઉન ચોંકી ચમકી ઝાઈ ઈક કોર
નંદાસ મલુ ભોજન કરવે કોં વૈઠે સખા મંડલી બેર

૧

૨

ભાવાર્થ :

શ્યામ સ્વયં કુંજમાં (ઘટાટોપ વનમાં) દોડીને પધાર્યા. કેમકે ગોપ બાળકો દેખાતા નથી, જેથી કોઈક કુંજમાં જ હશે તેમ માનીને કુંજમાં જે ત્રિચું વૃક્ષ હતું તેના પર ચઢી જઈને ઝવાલબાલને બૂમ મારવા લાગ્યા. કે હું આહીયા છું, માટી પાસે આવો. ભોજનનો સમય થઈ ગયો છે, મનેય ભૂખ લાગી છે. તમને શું ભૂખ નથી લાગી? શ્યામ (શુંગાર રસનાયક) પ્રભુને સર્વ લોકો અચલ-વ્યાપક માને છે પણ આપ તો સાકાર-વ્યાપક છે, જેથી સ્વકીય જનોને ચલ સ્વરૂપ બતાવતા અંતરંગ જગા-કુંજમાં પધારે છે અને પ્રભુ ભક્તો પ્રતિ લાલાયિત હોવાથી દોડતા પધારે છે. પોતાના અધરામૂતનું પાન કરાવવા માટે ભોજનના મીસે ચાહે છે, તેથી ત્રિચે ચઢે છે.

બ્રાહ્મણોમાંય ત્રિચા તેવા પંડિત તેથીય ત્રિચા તેવા વેદાદિ શાસ્ત્રોને સાચી રીતે જાણનાર અને તેથીય ત્રિચા તેવા સર્વના સંદેહો દૂર કરવા માટે સમર્થ અને તેથીય ત્રિચા શ્રીકૃષ્ણ માટે પ્રેમવાળા અને તેથીય ત્રિચા એવા કૃષ્ણની સેવા-સ્મરણમાં સદા તત્પર તેવા શ્રી આચાર્ય મહાપ્રભુ રૂપે ત્રિચા સ્થાને બિરાજી સ્વકીય દેવી-પુષ્ટિજીવોને પૂકારે છે આ માટે આપ સ્વયં ચાલીને દોડીને પધારે છે. એકવાર નહિ ત્રણ વાર ભૂમિની પ્રદક્ષિણા કરે છે, ભક્તોને શોધવા - બોલાવવા. આપની અમૂતમય વાણીનું દાન કરે છે. પોતાની પાસે બોલાવવા ચાહે છે કેમકે આ બધાઓ ખોલવશ કોઈક વિષય-કુંજમાં મગ્ન છે. તેમની તેવી નિષ્ઠાનો ભંગ કરવા માટે ત્રિચા અવાજે (ટેર) બોલવાની જરૂર છે. (૧)

જેવી બળદેવજીએ ગાયોને ટેર દીધી ત્યારે ગાયો ચોંકી-ચમકીને એક ઠંકણો આવી ગઈ.

મર્યાદા જીવોને, મર્યાદાવેશી પુરૂષોત્તમ બળદેવજી સમાન અન્ય આચાર્ય,

મધ્વાચાર્ય, નિંબકાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય વગેરેએ કડક શબ્દોમાં પોતાની મર્યાદા અનુસરવા ઠપકાના સૂરમાં બોલાવ્યા અને તેવા જ ગ્રંથોને સંભળાવ્યા જેથી તેઓ પણ તેમની સમક્ષ આવી ગયા.

જ્યારે પ્રભુએ તો ગોપબાળો - પુષ્ટિ ભક્તોને પ્રેમ ભાવે ટેર કરી હતી જેથી તેઓ ચોંકીને કે ચમકીને ન્હોતા આવ્યા પણ આકર્ષાઈને આવ્યા હતા.

નંદકાસજી આ લીલાના દર્શન કરી રહ્યા છે તે આગળ આપણને વર્ણન કરે છે કે ત્યાર પછી પ્રભુ ભોજન કરવા બેઠા, પોતાની સખા મંડલીને સાથે રાખીને.

નંદકાસજીને સ્વાનુભવ છે કે પોતે પહેલાં કેવા સંસારાસક્ત હતા? અને તેમાંથી કેવા ભગવદભક્ત થઈ ગયા? તે માટે શ્રીગુણાઈજીએ પ્રેમની ટેર જ કરી હતી! જાઓ સામે કાંઠે એક બ્રાહ્મણ છે તે ભૂખ્યો છે, તેને તેડી લાવો... તે ભોજન નંદકાસજીને યાદ છે કેમકે તે ભોજન પછી તેમની ટિશા સંસાર પ્રતિથી ભગવાન પ્રતિ થઈ ગઈ. તેમને પ્રભુમાં સખ્યભાવ હતો માટે તો નિકટ-નિપટ શબ્દ વાપર્યા હતા અને આપની ભક્તિ ગોપ્ય-અનન્ય હતી માટે તો પ્રાણ છોડવામાં પણ ગૌરવ હતું. રૂપમંજરી તો તેમના ભક્તિભાવને વધારનાર બળ (શક્તિ) હતું. પ્રભુ પોતાના સ્વક્રીયાની સાથે ભોગ ભોગવે છે અને ભક્તો પણ પ્રભુને સાથે રાખી વિષયોને ભોગવે છે, આ જ સમર્પણ ભાવ છે. પ્રભુ ભોજનને મીસે પોતાના વચનામૃત તથા જૂઠન આરોગાવે છે.

શ્રીઆચાર્યજી પણ પોતાની વાણીથી જીવને પ્રેમરસનો સ્વાદ ચખાડે છે. અવાજે (ટેર) બોલવાની જરૂર છે. (૨)

(૨) મહાદ

૨/૪૧૯

જહાં ગોપાલ તહાં જુદે સળ સળ ગવાલ	
પનવારે અપને લે ઉઠ લાચોં તીહી કાલ	૧
ભોજન સળ નિકી વિલ કીનો પાતર સજકે લાચો	
કણુ અટોગા કુંજનમેં લીખે મોહન સળન સુનાચો	૨
કુહું કર કર, કાટલ વ્યંજન કૌતિક અંબદ છાચો	
ચલુર્ભુજ પ્રભુ ઊઠિલર અચવાવન મનો સુટપતિ ઝર લાચો	૩

ભાવાર્થ :

જ્યાં ગોપાલ-કૃષ્ણ બિરાજ્યા છે ત્યાં બધા ગવાલબાલ ટોળે વળી ગયા. કેમકે જે ગવાલ છે એટલે કે જે પ્રભુના સ્વક્રીય છે તે તો જ્યાં તેમના ભાવનું પોષણ કરનાર

પ્રભુ બિરાજે ત્યાં જ ટોળે વળે અને તેમાં કોઈ જ બાકી ન રહે (સભસભ) જ્યાં ફૂલ હોય ત્યાં જ ભ્રમર જાય, જ્યાં નાદ હોય ત્યાં જ હરણી દોડે.

ગવાલ જે પાણી (જળ) પીવા માટેનું પાન યમુનાજીમાંથી ભરી લાવ્યા હતા તેની સમેત, પ્રભુ પાસે લઈને ધાયા, પોતે જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંથી ઊઠીને દોડયા. જે દેવીજીવ છે તે તો જ્યાં જ્યાં પ્રભુનો અનસાર મળે ત્યાં ક્ષણ પણ ગુમાવ્યા વગર દોડી જાય. પોતાના ભાવરૂપ યમુનાજીને સાથે લઈને. પ્રભુ છાક રૂપે પોષણ આપે તેનાથી પોતાના ભાવાધિકાર રૂપે પોતાની અવસ્થા બંધાય (પ્રેમ/આસક્તિ/ભાસન). ભક્ત પ્રભુની સેવા તનુ-વિતજાથી અને ભગવદ્કથા શ્રવણ સ્મરણ ચિંતન કરી હંમેશાં પ્રભુની નિકટતાનો પ્રયાસ કરે તો પ્રભુ પણ તેના ભાવનું પોષણ કરે જ. (૧)

બધા ગવાલબાલ તથા (કૃષ્ણ) ગોપાલે સાથે મળીને આનંદપૂર્વક ભોજન કર્યું. પ્રભુનું અપાર માહાત્મ્ય હોવા છતાં પ્રભુ ભક્તવશ્યતાને કારણે સખ્યભાવ પ્રકટ કરીને સાથે બેસીને જ ભોજન કરે છે અને મજાક-હંસી કરે છે જેથી ભક્તના ભાવનું વિશેષ પોષણ થાય છે, પ્રભુના રમેહને કારણે.

પરંતુ એક ગવાલ એક નૂતન પાતર સજાવીને લાવ્યો અને ત્યારે બધાં જ ગવાલબાલ પ્રભુને વિનતી કરે છે કે આપ હવે આ ભોજન કુંજમાં સ્થાપિનીજી સહિત આરોગો. ભક્ત ભગવાનનું માહાત્મ્ય ભૂલવા પણ નથી ચાહતો જેથી મર્યાદારૂપે એક જુદી પાતર સજાવી લાવ્યા અને કહ્યું આપ તો મોહન છો, મનુષ્ય લીલા કરીને અમને મોહ પમાડો છો પણ અમે એમ મોહ પામીયે તેવા નથી કેમકે આપના શ્રીહસ્તેથી જ અમોએ ભોજન કર્યું છે. આપ ગોપાલ છો તો અમે ગવાલ છીએ ! માટે આપના સુખનો વિચાર ભક્તે અવશ્ય કરવો જોઈએ. આપ એકાંતમાં પધારી પ્રત્યેક ભક્તના મનોરથ પૂરા કર્યા. (૨)

સાથે સાથે જે જે ભક્ત પ્રભુને જે આરોગાવવા માગતા હતા તે તે વંજન પાતરમાં પધરાવવા લાગ્યા. આવી અલૌકિક લીલાના પડધા દૂર દૂર આકાશમાં પડયા. ગવાલબાળના મનોરથ પૂરા થતા હોઈ દરેક જોસ જોસથી હરખની ચિચીયારી પાડવા લાગ્યા. આ અલૌકિક ક્વનિ અંબરમાં છવાઈ ગયો. ત્યારે સૂરપતિને લાગ્યું. આ મહોત્સવનો પણ લાભ લઈ લઈ અને મારા અપરાધની ગલાનીને કંઈક ધોઈ નાંખવા પ્રયાસ કરું. ઘજમાં મૂશળધાર વર્ષા કરીને મેં ઘજવાસી અને ઘજ પતિ સૌને ઘણા નારાજ કર્યા હતા. તો સૌને રાજી કરવાનો પ્રયાસ કરું. પ્રભુનું માહાત્મ્ય હું સમજ્યો છું. (ચલુર્ભુજ પ્રભુ) અને ઊઠિલર થઈને જેમને મારો ગર્વ તોડયો

તેમનું સુખ વિચારીને ધીરે ધીરે વર્ષા કરવા લાગ્યો કે જેથી વ્રજભક્તો ગ્વાલબાલ ભોજન પછી આશ્વન કરે અને પ્રભુ પણ આશ્વન કરે.

જલ લેવા માટે કોઈને જવું ન પડે ! આમેય મેં આ સર્વને ઘણો શ્રમ આપ્યો છે ! (૩)

(૩) મહાર ૨/૪૧૯

ચઢુંદિશ હરિત ભૂમિ વન માંહ

બોર મંડલી જેમન લાગે બેઠ કંઠકી છાંહ

દુખડ લાટા છટા દામિની કી બરનત બરની બ બચ

ચાહ સુખ શ્યામ તિહારે સંગ બિન ઓર અનત કહું નાંચ

દાન્ય દાન્ય ગ્વાલ બાલ હરિ જિનકે કોર લે લે બાચ

પરમાનંદ બ્રહ્માદિક વિસ્મિત સિદ દૂની દૂની પછતાલ

ભાવાર્થ :

વનમાં પ્રભુ ગોપ બાળકો સાથે છાક આરોગે છે તે સમયનું વિવરણ કરે છે.

વનમાં ચારે દિશામાં ભૂમિ હરિત છે. ઘટા ઉમડી-ધુમડીની અંધકાર કરી રહી છે તો વચ્ચે વચ્ચે વિજળીના જાતભાતના આકારની છટા શરાર્થ માટે દર્શાય છે કે જેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. (૧)

ત્યારે દરેક ગ્વાલબાલ મનમાં વિચારે છે કે પ્રભુના સંગે બેસીને ભોજન લેવું તે પ્રકારનું સુખ, પોતાનું કેવું અહોભાગ્ય છે ! સાક્ષાત્ ભોજન કરતાં કરતાં દર્શન કરવા અને પ્રભુના જમ્યા પહેલા પ્રસાદ લેવા રૂપ મર્યાદાનો ભંગ પ્રભુ જ કરાવે છે. આણું સુખ તો શાસ્ત્રમાં પણ નથી કે અનુભવમાં પણ ક્યાંય નથી. (૨)

અને આ અનેરા દર્શનનો લ્હાવો લેતાં બ્રહ્મા વગેરે અધિકારી દેવો વિચારે છે કે આ ગ્વાલબાલ ધન્ય છે ! એટલે કે મહા ભાગ્યવાન છે કેમકે તેમના કાર્ય તો તેવા નથી કે નથી તેમનું કૂળ તેવું, છતાં હરિ કે જે બ્રહ્માદિક પર્યંત સર્વના દુઃખહતી છે, તે ગોપબાલના હાથમાંના કોળીયા લઈ લઈને ખાય છે. ભગવાનને તો ભક્ત આદરપૂર્વક ભોગ ધરે જ્યારે અહીં તો ભગવાન ભક્તના હાથમાંથી ગૂંટવીને અનાદર પૂર્વક ખાય છે કે જે હરિ નિઃશ્રમ-નિર્ગુણ છે.

પ્રભુની આ લીલા બ્રહ્મા વને પણ સમજાતી નથી કેમકે વેદને અનેક વખત ફેરવીને જોઈ લેવા છતાં આ પ્રકારની લીલાનો ક્યાંય ઉલ્લેખ મળતો નથી. તેથી તો પોતાના સીરને ધુણાવતા જાય છે. સાથે સાથે પસ્તાવો કરે છે કે બ્રહ્મા જેવા અધિકારી થવા છતાં આવી ધન્યતા અમોને પ્રાપ્ત ન થઈ ! અને આ અનધિકારી

ગોપબાળકો અકલ્પ્ય સુખને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. અમે શા માટે આ બ્રહ્મપદ છોડીને આ વ્રજમાં ગોપબાળ ન થયા ? તેમ વિચારી વિચારીને પસ્તાવો કરે છે. (૩)

હવે કીર્તનમાં પ્રભુનું ધર્મ સહિતનું સ્વરૂપ જોઈએ.

(૧) એશ્વર્ય (૨) વીર્ય (૩) યશ (૪) શ્રી (૫) જ્ઞાન (૬) વૈરાગ્ય (૭) ધર્મી હરીતભૂમિવાળું વન તે પ્રભુના એશ્વર્યનાં દર્શન કરાવે છે.

ચારેકોર સ્વચ્છ આકાશ-ધાડું કાળું થયું અને છતાં તેમાં દામિની ચમકે તે પ્રભુના વીર્યના દર્શન છે.

શ્યામના સંગનું સુખ સમાન બીજું કોઈ સુખ નથી તે પ્રભુનો યશ.

એક ગોળાકાર મંડલીમાં કંઠબની નીચે બિરાજવું તે 'શ્રી' શોભારૂપ છે.

બ્રહ્માજીને જ્ઞાન થયું કે પ્રભુ ગ્વાલબાલના શ્રીહસ્તમાંથી કોર લઈ લઈ ભોજન કરે છે. આ સર્વતોષિક કૃપાયુક્ત લીલા થઈ જે સર્વશ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રભુની જ્ઞાનરૂપ લીલા છે.

બ્રહ્માજીને મર્યાદા શાસ્ત્રમાં પ્રભુની આ લીલા જોવા પણ નથી મળતી તેથી તેમને બ્રહ્માપદમાંથી વૈરાગ્ય આવે છે આ પ્રભુનો વૈરાગ્યગુણ પ્રકટે છે.

અને જે સ્વયં પરમાનંદ છે તે ધર્મી છે.

હવે રસનો વિચાર કરીએ તો -

હરિતભૂમિ - શૃંગાર રસ

દુખડ ઘટા છટા દામિની કી - રોદ્રરસ

જોરમંડલી જેમન બૈક - હાસ્યરસ

પહ સુખ શ્યામસંગ અનત કહું નાચ - શાંતરસ

ધન્ય ધન્ય... વીરરસ (મર્યાદા ઉલ્લંઘન રૂપ વીરવત)

બ્રહ્માદિક વિસ્મિત - અદ્ભુતરસ

(૪) મહાદ

૨/૪૧૯

અપને હાથ પાતનકો છાવના કોઉ ટાંપ ડલા પર દીવે હો
સુન બલરામ શ્યામ છુત ચલી હો તીત આગે વહે લીવે હો ૧
પવન કોર યુંદ લાગી ટપકન અબ અવાર ક્યો કીવે હો
નંદાસ મયુ કિર ન સ્વાદ કહું બે વ્યંજન રસ ભીવે હો ૨

ભાવાર્થ :

વરસાદ પડવા લાગ્યો એટલે એક (સંખી) બીજાને કહે છે કે, પોતાના હાથ રૂપ પાતનું છત બનાવીને આ (ડલા) દડિયા પર ઢાંકી દો અને પછી સાંભળો, બલરામ તથા શ્યામ જ્યાં હોય ત્યાં ચાલો અને ત્યાં આગળ આરોગાવવા માટે તે (સામગ્રીને) લઈ લ્યો. (૧)

જૂઓ તો ખરા, પવન જોરમાં ચાલે છે. તેથી આપણે વૃક્ષ નીચે છીએ તો પછા ટપકાં પડવા લાગ્યા છે. માટે હવે અવેર શા માટે કરવી? જે વ્યંજન જળથી ભિજાઈ જાય તેમાં પછી સ્વાદ ન આવે માટે જલ્દી કરો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જે પતિત છે (પતન-પડેલો) તેને પછા કોઈ ભગવદીય સ્વહસ્તે (સ્વયં) આશ્રય આપે, તેના ડલા (મસ્તક) પર હાથ ધરી દે તો તેના પાતક ઢંકાઈ જશે, તેવું ભગવદીયનું સામર્થ્ય છે. (જૂઓ ગાદાધરદાસની માધવદાસ પર કૃપા થઈ, વાસુદેવદાસ છકડા પર કૃષ્ણદાસે કૃપા કરી તેમ) ત્યારબાદ તે ભક્ત ભગવદ્ ગુણગાનનું શ્રવણ કરે (સુન) અને બલરામ તથા શ્યામ એટલે કે મર્યાદા પૂર્વક સ્નેહના માર્ગ ચાલે (ભક્તિ કરે) માહાત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વસ્તુ સર્વતોષિક સુદૃઢ સ્નેહની રીતે તેને પ્રભુ સન્નિધિ કરે... (તીત આગે વહે લીજે)

પછી ભગવદીયની કૃપા (પવન) ગાપટથી તેનામાં રસની બુંદો ટપકવા લાગે ત્યારે ભગવદીય પ્રભુને વિનતી કરે છે - પ્રભુ હવે શા માટે અવેર કરો છો? આ જે પાતકી હતો તે હવે આપને લાયક રસરૂપ થઈ ગયો છે. તેનો આપની સેવામાં વિનિયોગ કરો. કેમકે તે હવે સાચી રીતે સમજી ગયો છે કે (કિર) જન્મ-મરણના ફેરામાં સ્વાદ નથી. કે જેવો સ્વાદ રસયુક્ત વચનો (વ્યંજન)માં છે. ભગવદ્ ગુણગાનમાં છે અને આ રસમાં ભીજાયેલ સામગ્રી જેવા થઈ ગયા છે. તેને આપનો કરી લો. તેનો સ્વાદ લઈ લો. (સમય ગાયે પછતાયે.) આપ નહિ આપના સંબંધથી તે દૃઢ થઈ જશે. જો અદૃઢ રહી જશે તો કેવી એ ગતિ થાય? માટે જલ્દી કૃપા કરો.

(૫) મહાદ

૨/૪૨૦

બાદર પ્રૂમ રહે ચહૂં ઓર
સજલ શ્યામલન બરખત ઉનવે ઉમડ છુમડ લનલોર ૧
છાક સંગારત જસોદા મેવા ભોજન રાખે બેર
સુરશ્યામ હિત જિંદી તિંદી વિલ કચી ચલી આલુર મન દોર ૨

ભાવાર્થ :

ચારેબાજુ વાદળ ઝૂમી રહ્યા છે. જલથી ભરપૂર કાળાં ધન વાદળ ધીમે ધીમે (ઉનવે) વરસી રહ્યા છે ખૂબ જ વાદળ ઉમટીને આવી પછા રહ્યા છે જેથી ભારે વર્ષા થશે. (૧)
પોતાના લાલ માટે છાક મોકલવાની તૈયારી યશોદામાતા કરી રહ્યા છે અને બધી જ જાતનાં ભોજન ગોઠવી દીધા છે. ગોપી પછા શ્યામના સુખ માટે ગમે તે પ્રતિસ્થિતિમાં પછા છાક પહોંચાડવા માટે ખૂબ જ આતુર મનથી દોડતી જવા લાગી છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુની કૃપા છે તે તો જીવની રૂઢિ ઉપરથી જણાય છે કેમકે પ્રભુના પ્રત્યેક કાર્યમાં તે પ્રવૃત્ત થવા ચાહે છે અને પ્રભુ તો પ્રાણરક્ષક છે, ભાવરક્ષક છે તેથી તેવા શ્યામ પછા પોતાની વિશેષ કૃપા વરસાવી રહ્યા છે. પ્રભુ ખૂબ કૃપા કરશે જ તેવો જીવને વિશ્વાસ પછા થઈ રહ્યો છે. (૧)

પ્રભુ હિતરૂપ ઉપદેશ કે “આ જીવ પર પ્રભુ કૃપા કરશે.” તેવો સંદેશ શ્રીમહાપ્રભુ સાથે આ જીવને પ્રભુ મોકલી રહ્યા છે. જેમ પ્રભુએ ઉદ્ધવ સાથે સંદેશ મોકલીને ઉદ્ધવ પર કૃપા કરી હતી. પ્રભુ સુખાર્થ જેને આનંદ આવે છે તેવો જીવ, ગુરૂ આજ્ઞાને દરેક પ્રકારે માથે ચડાવી (માથે છાક પધરાવી) ખૂબ જ આતુરતાપૂર્વક મનને પ્રભુમાં જોડીને પ્રભુગામી બની રહે છે. ૨

(૬) મહાદ

૨/૪૨૦

વિરાજત સલનકુંજડી ઓર
ઈત જેવત મંડલ મલ્લ માલો ઉઠે મેલકે કોર ૧
નહેની નહેની બુંદન બરખન લાગ્યો રૂઢિ ઉપભાવન કાજ
વરખા રીતુ વિલસત નંદનંદન સંગ લીવે સકલ સમાજ ૨

ભાવાર્થ :

વર્ષાઋતુ બરાબર જામેલી હોવાથી માધવે પોતાની મંડળી સહિત ખૂબ જ ગાઢી કુંજ કે જે આરામ કરવા લાયક છે ત્યાં જિરાજેલા છે. એકબાજુ પોતાના મંડલની મધ્યમાં જિરાજીને માધવ જમી રહ્યા છે તો બીજુ બાજુ વાદળોના કોટ-સમૂહ આવી રહ્યા છે. (૧)

તેની શરૂઆત રૂપે નાના નાના બુંદ મેઘમાંથી પડવા લાગ્યા. તેના કારણે તો સૌને ભોજનમાં રૂચિ ઉપજી. જાણે કે રૂચિ ઉપજાવવા માટે જ આ મેઘચિંદુ ન પડતા હોય ! એક બાજુ વર્ષાઋતુ પોતાના સમાજ-મેઘ-હરિયાળી-જલ-મોર-કોયલ આદિ પક્ષી અને અન્ય સાથે મંડળીમાં વિલાસ કરી રહી છે અને આ બાજુ નંદનંદન પોતાના સકલ સમાજ સહિત વિલાસ કરી રહ્યા છે.

પુષ્ટિપ્રભુ સર્વ કોઈ સાથે વિહાર-વિલાસ કે ભોજન નથી કરતા પરંતુ પોતાની મંડલી સાથે જ કરે છે અને તે પણ સર્વ કોઈની નજર ન પડે તેવા એકાંત મનોરમ સ્થળે કે કોઈ ત્યાં આવી પણ ન શકે, તેવી સ્થાનકુંજમાં. (કુંજ એ નાની-કુદરતી-પ્રાણીવેદ જગા ગણાય છે.)

પ્રભુ પોતાની મંડલીમાં જિરાજીને જ ભોજન કરે છે. આ મંડલીનો અને પ્રભુનો અપરાધ અગાઉ કર્યા હોવાથી મેઘને ઘણી ગ્લાની છે તેથી તો વર્ષાઋતુમાં નાની નાની બુંદ વરસાવીને તેમને પ્રમોદ કરાવે છે. પ્રમોદને કારણે ભૂખ ઉઘડે છે, આ ઉદ્દીપન વિભાવ છે, ભાવની વૃદ્ધિના ઉપાય છે. પ્રભુનો ભક્તો પ્રતિ અને ભક્તોનો પ્રભુ પ્રતિ પ્રેમ ઉભરાય. રસ માણવામાં આનંદ આવે તેવા ઉપાય છે. આ મેઘ ગરમીની ઋતુમાં પ્રભુના ઉપર છાયા બનીને સાથે સાથે સખાની જેમ ચાલે છે. મેઘને યાદ આવે છે કે ગિરિરાજજીને અન્નકૂટ ધર્મા અને પ્રભુ ગિરિરાજ રૂપે આરોગ્ય ત્યારે જ હિંદની પ્રેરણાથી અમારામાં પ્રભુ પ્રતિ દેવ ભાવ પ્રકટ થયો હતો માટે અત્યારે પ્રભુ જમ છે ત્યારે હું તે દેવભાવનાને બદલે હવે પ્રેમ ભાવે વરસું. અને તેનાં કારણે માટી ભક્તિમાં રૂચિ થાય. મને માહાત્મ્યજ્ઞાન તો રક્ષું છે હવે સ્નેહની વર્ષા કરીશ તો તે ભક્તિ થઈ જશે. પ્રભુને શ્રમ ન થાય માટે નાની નાની બુંદો જ પડે છે. પોતાના પ્રેમની અભિવ્યક્તિ પ્રભુ આગળ આ બુંદો થકી કરે છે. પ્રભુને પણ ભક્તની આવી ભક્તિ જોઈને ભક્ત પ્રતિ રૂચિ પ્રકટે છે અને જતાવે છે હવે તો અધિક ભોજન કરશું એટલે કે તમારો પ્રેમ પણ થાડો થશે, અધિકતા પામશે. મતલબ કે તેની અવરથા આસક્તિ, વ્યસનરૂપે વિસ્તરશે. મેઘ અને સખામંડલી બંનેમાં એકસાથે પ્રભુ આ રીતે ભક્તિ વિકસાવે છે.

ભક્તિનો વિકાસ એ જ તો વરખા ઋતુનો વિલાસ છે. વરખા ઋતુમાં ગોપીજનો, સખામંડળી, ગાધો, નંદ-યશોદા વગેરે સૌના પ્રેમભીજને આપ અંકુરિત કરે છે. જે છોડ છે તેમની ડાળી-પાન મજબુત થાય છે. આ પ્રેમજળના પોષણથી પ્રભુ સર્વ સ્વકીયો માટે મેઘ બને છે, વરખા ઋતુ બને છે. કેમકે પ્રભુ નંદનંદન-લાડીલા છે. પ્રભુ સર્વને સંગે લે છે એટલે કે સંગ-સ્વરૂપાનંદ આપે છે.

પ્રભુ આ અંગસૂચિને જ પોતાનો સમાજ ગણે છે. બાકી સર્વ તો આપની પ્રજા માત્ર છે.

અહીં પ્રભુસ્વરૂપને માધો કહેતાં મધુર. જેથી ભક્ત-ભ્રમર હોય તે જ આપની મંડલીમાં આવે અને પ્રભુ તેમને પોતાના આનંદ રસનું પાન કરાવે. આ વર્ષાઋતુ પૂરી થયેથી સ્વચ્છ શરદ ઋતુ આવતાં જ પ્રભુ અલૌકિક પૂર્ણાદાન કરવાના છે, તેની આ બધી પૂર્વભૂષિકા છે. (૨)

(૭) મલ્હાર

૨/૪૨૦

ગ્વાલન પ્રેમ પ્રીત રંગભીની

છાક ચલી લેં નંદનંદન પે ચંચલ ચપલ ગતિ કીની

૧

કરીકે પાક જવનસોં રાખ્યો ઉપર કામટી દીની

ચાર પાંચ જુટી જુથ આથ ભિલી એકસંગ કટી લીની

૨

ઉદિત ભઈ બરખા ઉત બરખત વગી ચલી ઉઠી લાઈ

બરખા દીલુ કે ગીત ગાન સુન સૂરશ્રામ પે અર્ધ

૩

ભાવાર્થ :

વર્ષા ઋતુ સૌને ભિંજવવા જ આવી છે તથા ભીજાવાથી તો પોષણ મળે છે, આનંદ મળે છે, રૂપ ખીલી ઉઠે છે સૂચિનું ! પણ આ ધ્રજની ગ્વાલન તો પ્રભુ પ્રતિનો પ્રેમ અને પ્રભુની ગ્વાલન પ્રતિની પ્રીત આ બંને ભેગાં મળતાં એક નવી જ ભાત નવો જ રંગ બન્યો છે. તેનાથી તે ભીજાઈ ગઈ છે. તેવી ભાવભીની ગ્વાલન પ્રભુની પ્રસન્નતા અર્થે છાક લઈને ચાલી છે. ભાત ભાતની ભાવ-વાનગીઓ છે તેના શીર પર ! તેની ગતિ ચંચલ છે એટલે કે પ્રભુ માટે શું કરું અને શું ન કરું તેનો જ સતત વિચાર છે અને ચપળતા છે તેથી તો બધા જ ભાવ સાટી સાચી દિશામાં કરે છે. તેથી તેની ગતિને ચંચલ-ચપલ કહી છે. (૧)

તે સાવચેતી, અગમચેતી પણ રાખે છે. જેથી તો દરેક ચીજ તેને જતનથી-કાળજીપૂર્વક પકવી છે. તેનો ભાવ કાયો નથી પકવ છે અને તે પકવતામાં પણ

સાવચેતી છૂપાયેલી છે. વળી તે છાક ભીજઈ ન જાય કે પક્ષી, ધૂળ વગેરેથી બચાવવા તેના પર કામળીઢાંકી દીધી છે. તેના પકવ ભાવને પણ દૂષિત નજરોથી બચાવવાના ઉપાય તેને કર્યા છે. તે એકલી પણ નથી જતી પણ તેના સમાનભાવવાળી ચાર-પાંચને સાથે રાખીને ચાલી છે. જેથી કૃષ્ણલીલાના ગુણગાન થઈ શકે. એકાંત સેવવાની તો જ્ઞાનમાર્ગની રીત હશે પણ આ તો ભક્તિ માર્ગ છે. ભક્તિવર્ધિનીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે - એકાંત બાધને આમંત્રિત કરે છે માટે તેમ ન કરવું.

શ્રી આચાર્યજી સંન્યાસનિર્ણયમાં આજ્ઞા કરે છે ધર છોડનારા માટે

અતઃ આદો ભક્તિમાર્ગે કર્તવ્યાદ્ વિચારણા
શ્રવણાદિ-પ્રસિધ્ધર્થ કર્તવ્યઃ ચેત્ સ ન ઇચ્છ તે
સહાય સંગ સાધ્યત્વાત્ સાધનાનાં ચ રક્ષણાત્
અભિમાનાત્ નિયોગાત્ ચ તદ્ ધર્મૈશ્વ વિરોધતઃ

કથાશ્રવણમાં પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પ્રેરકના સંગની જરૂર છે તથા શ્રવણ વગેરેમાં સાધનોની જરૂર છે, નહિ કે ત્યાગ માટે. આમ સમાન શીલવાળી સખીઓ સાથે ગુણગાન કરતી નીકળેલી ગોપીઓને પાછી સહાયક વરખા ઝટુ બની, કેમકે તે તેમના ભાવને ઉદ્દીપ્ત કરનાર છે અને તેમની ચાલને ઝડપી બનાવનાર છે. તેથી વેગથી પ્રભુ પ્રતિ વહેવા લાગી. વરખા ઝટુ પણ જાણે તેમના ગુણગાન સાથે સુર મિલાવતી હોય તેમ ગીત-ગાન કરતી હતી.

પ્રભુ પ્રતિ જવામાં આવા જીવની ગતિ વધે તેમાં આશ્ચર્ય શું અને તે પ્રભુને મળી તેમને પ્રસન્ન કરી દે એ જ એનો મુકામ....!

(૮) મહાર

૨/૪૨૦

ગહેરી સઘન અતી શ્યામ ટાક હી છાંહ આઈ છાક
કાંઠેકો કરત અવાર

ઉમડધુમડ રૂમઝુમ ચહુંદિશતે ઘટા અઈ
નિઠરક ભયે ડોલત દેખો નિઠાર

૧

હાં હાં કહી ભલી બાત ટેરી ગવાલ કીની પાંત
અર્જુન વુમ લેહો ભેચા પનવારો દેહો ડાર
કુંભનદાસ પ્રભુ ગોવરદનઘટન લાલ છાક વાંટ
અજ્ઞા દીવે જેવન લાગો તીહી વાર

૨

ભાવાર્થ :

મોટા ગોપ કહે છે કે જૂઓ આ શ્યામઢાક પાસે છાક આવી ગઈ છે અને આ જગા પણ સઘન છે. જેથી વરખા પણ ન ટપકે અને જગા ગહેરી કહેતાં ઉડી છે જેથી અન્ય પશુ-પક્ષી વગેરે ન આવે, એવી અહીં છાંય છે. વળી વાદળો તો ભરપૂર ઉમડ-ધુમડ ચારે દીશાથી આવતી રહ્યા છે અને રૂમઝુમ કહેતાં તેનો પવનનો અવાજ પણ આવતો રહ્યો છે. અથવા તો નાની બુંદો પણ પડતી જણાય છે અને આ ધન તો જાણે ભેરોકટોક ડોલતા ડોલતા આવે છે તે તો જૂઓ.

(૧)

ત્યારે બીજા ગોપબાળકો પણ આ વાત સાથે સહમત થઈને કહે છે. હા... હા... તમે સારી-સારી વાત કહી. જેથી બૂમો પાડી પાડી બધાંની પંગત પાડી દીધી, બેસાડી દીધા અને વડા ગોપે આજ્ઞા કરી કે અર્જુન, તું જળ પીવાના દડીયા બધાની સામે નાખી દે.

હવે તો ગોવરદનલાલ છાક વાંટી દે અને આજ્ઞા આપી દે કે તુરત જમવા લાગી જઈએ. આવી લીલાના દર્શન કુંભનદાસજી કરી રહ્યા છે.

(૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીવલ્લભનો આશ્રય તથા શ્યામ-કૃષ્ણનો આશ્રય કે જે ગહેરી-ઢાક ખૂબ જ ઊંડો તથા સઘન-સંપૂર્ણ આશ્રય છે તથા વિશેષમાં આપણા ભાવના પોષણ રૂપ છાક-વચનામૃત-અધરામૃત પણ પીરસાશે. તો પછી હવે આપણે બીજા કોની રાહ જોઈ રહ્યા છીએ ?

વળી, આપણા આ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગને માણવામાં વિશેષ રૂપ ઘટા-કાળા વાદળો કે જે કૃષ્ણ (કાળા) નામથી આપણને છેતરશે. તે આવે છે તો પ્રહાર કરવા (ઉમડ-ધુમડ) પણ દેખાવ એવો કરે છે કે જાણે વલ્લભની વાણી કે વલ્લભનું નામ લે છે - તેમ રૂમઝુમ કરતા મનને પ્રસન્ન કરવાનો દેખાડો કરે છે પણ હકીકત તેવી નથી કેમકે તેઓનો ઉદ્દેશ ભક્તિ નથી યશ-કામ છે. નહિ કે ચતુઃશ્લોકીમાં બતાવેલ કૃષ્ણકામ-કૃષ્ણયશ વગેરે છે.

આ વ્યંચકતા જાણી લીધી અને સૌ ભોળા વેજાવો પાસે ખૂલ્લી કરી ત્યારે બધા કહે - કે તમે સારી વાત કરી. તેથી બધાં વેજાવો એક જૂથમાં રહેવા લાગ્યા કે જેથી અન્ય સંગ ન થાય તથા અર્જુન નામક કૃષ્ણ સખાને આજ્ઞા કરી કે તમે બધાને પનવારો આપો એટલે કે કૃષ્ણાધરામૃતની પાત્રતા રૂપ સદુપદેશ સમજાવો અને જે પાત્ર હશે તેને કુંભનદાસના પ્રભુ કે જે ગોવર્ધનધરણ છે તેવા લાલ 'છાક'

પોતાના અધરામૃતનું દાન સ્વયં કરશે તથા જ્યારે શ્રીવલ્લભ આશ્લા કરે ત્યારે એટલે કે સાંપ્રદાયિક મર્યાદાનુસાર વલ્લભના ઉપદેશ-આશ્લાનુસાર જ પ્રભુનો ભજનાનંદનો લાભ લેવાનો છે. સ્વતંત્ર રીતે નહિ, કેમકે પ્રભુ પુષ્ટિ કરે તે પુષ્ટિ માર્ગ અને ભક્તિ માર્ગનુસાર ભગવાન પુષ્ટિ કરે તે પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ અને તે જ વલ્લભનો માર્ગ.

(૯) મહાદ

૨/૪૨૧

અર્થ જુ શ્યામઘટા ઘનઘોર ચઢુદિશ તેં, બરખત આવત બડી બડી બુંદી
બોહો મકાદ િંજન પઠવે નાના વિઠ સંવાદ બેઠે હો ફેલાય

કેસે લાગો હો અબ દોના પાતર ગુંદન

૧

મળા મકાશ યાકાશ ભયે અથ મીલ્યો યમચમાત વીજ

લગત ડરપાવત ઉલ્લન

નંદાસ પ્રભુ સંકેત પત વડવાન દીવે

લાય ડલા ભાજનપદ આદુરકે લાગો મુંદન

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ અને ઘજગોપો ભોજનની તૈયારી કરી રહ્યા છે, છાક આવી ગઈ છે એટલામાં જ ધનઘોર શ્યામઘટા ચારેબાજુથી આવી ચડી અને મોટા મોટા બુંદ પડવા લાગ્યા. ત્યારે આ બાજુ માતાજીએ તથા ઘજગોનાઓએ ઘણા ઘણા મકારનાં ભોજન મોકલ્યા હતા તે બધાંને સારી રીતે ગોઠવીને ફેલાવીને બધાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે દોના અને પાતર કેવી રીતે મૂકવા ? એટલે કે ભોજન કરી રીતે કરવું અને તૈયાર સામગ્રીને કેવી રીતે વરસાદથી બચાવવી ?

(૧)

વળી આકાશમાં તો ખૂબ જ જોરદાર વીજળીના ચમકારા થાય છે અને તે ઉંદર જેવી ડરપોક, સોને ડરાવી રહી છે. બધાં જગા છોડી શકવાની પણ હિંમત નથી કરી શકતા. ત્યારે નંદાસજીના પ્રભુએ બધાની મુશ્કેલી દૂર કરી દીધી. સંકેત માત્રમાં વડના વૃક્ષ પોતાનાં પાન ભોજન ઉપર બેરેલી દીધા. તેથી ખૂબ જ ઝડપથી ભોજન ઢંકાઈ ગયું અથવા પ્રભુએ સંકેત વનના પાન લાવી દીધા એટલે સૌએ મળીને ઝડપથી-ત્વરાથી ભોજનને ઢાંકી (મુંદી) દીધું.

(૨)

(૧૦) મહાદ

૨/૪૨૪

સખી મોહે કટો ઉનકી છકીહાડી

કટ ભોજન બહુ ભાંતિ ભાંતિ કે મોહે દેહો લુમ સીર પર દાડી ૧

હો છકી હાડી હો છકી હાડી ચલ મન બિલી દોઉન કો ટેટોટી

આવો હોં ઘજરાજ વડે તેં લુમ જેવોં હોં રહુ વદન નિહાડી ૨

વદન નિહાડી સમઠાડી અપની બલી બલિહાડી હોં વાડી

શ્રીવિહલ ગિરિધરન સુરભી કો ટહે ફૂક કટું કહાડી ૩

ભાવાર્થ :

મને શ્યામના દર્શનની બહુ જ તાલાવેલી જાગી છે માટે હે સખી, મને શ્યામની છકી હાડી-છાક લઈ જનારી કરો અથવા હે સખી કંઈક કરો કે હું લાલના પ્રેમમાં છકેલી રહું.

તમે સૌ પ્રભુને પ્રિય તેવા જાત જાતના ભોજન તૈયાર કરો અને તે બધાને ટોપલામાં સજાવીને મારા શીર પર મૂકી આપો. પ્રભુને પ્રિય થું થું છે તે મને કહો કેમકે હું તો અબૂધ છું, અજ્ઞાન છું પણ આપ સૌ જાણો છો તો કૃપા કરી કહો તો હું તે સર્વને મારા શરીર પર તથા બુદ્ધિમાં ધારણ કરીશ.

(૧)

પછી તો હું 'છકીહાડી' તમારા માટે છાક લઈને આવી છું તેમ વનમાં ચાલતી ચાલતી, તેમનામાં મગ્નચિત્ત થઈને (મન ચિલી) બંનેય ભાઈ શ્યામ-રામને ખૂબ પાડતી કરીશ.

મારામાંની કંઈક લૌકિકતાને કારણે હું છકેલી રહેતી હોઈ તો આપના સામર્થ્ય આગળ તો હારેલી જ છું, તેમ વારંવાર વાણિથી અને મનથી બંનેથી જોરશોરથી કહેતી ચાલીશ.

પછી હું ખૂબ પાડવા છતાં આપ મારી ટેર નહિ સાંભળો તો હું કહીશ કે હે ઘજરાજ, નંદરાયજીના લાડીલા તમે પધારીને ભોજન કરો ત્યારે હું આપના વંદન કમળના રસને ભ્રમરની જેમ પીતી રહીશ. કેમકે નંદજીનું નામ લેતાં વંત તો આપ પધારશોજ.

(૨)

મારું અભિમાન મેં છોડ્યું છે અને આપ તો નંદરાયજીના લાડીલા છો તો તે લાડ-લાલને યાદ કરી અમારા પરનો ક્રોધ દૂર કરો અને પધારો. આપના સુખમાં જ અમારો આનંદ છે. (આપ જેવો) મને તો આપના વંદન કમળમાં પ્રકટ થતો

સંતોષ જ જોવાથી રાહત-આનંદ થશે. આપનું વદનકમલ નિહાળવામાં હું મારું ભાન ન ખોઈ બેસું તે પણ મારે સમ્બાલવાનું છે, તે માટે હું સભાન પણ રહીશ કેમકે આપને શું ભોજન કરવું છે તે મારે પીરસતા રહેવાનું છે. મારા આ સદ્ભાગ્ય માટે આપની કૃપા જ કારણભૂત હોવાથી હું આપ પર વારી જઈશ. હવે ગોપીને ભાન થાય છે કે તે તો પ્રભુ સાથેની લીલા ચિંતનમાં જ આ બધું વિચારી રહી છે. તેની ટેર સાંભળીને પણ આપ છાક ઉતરાવી લેવા પધાર્યા નથી તેથી કહે છે હે વિહલ, હે ગિરિધર, મારું દુઃખ દૂર કરવા એટલું તો કહો કે આપ સુરભી-ગાયોને કઈ જગાએથી હાંક મારી રહ્યા છો ? તો હું તે સ્થળેથી આપની ભાળ મેળવું. વળી એમ કહે છે કે - હું પણ આપની સુરભી ગાય છું મને શા માટે આપ હૂંફ નથી મારતા ? હું તો સુરભીની જેમ જ આપના તરફ દોડતી આવી રહી છું. જેમ સુરભી પાસે દૂધ રૂપ ભોજન છે તેમ મારે માથે પણ આપના માટે છાક-ભોજન છે માટે પ્રભુ કૃપા વિચારીને મારા નામનો પૂકાર પણ કરો. મને કૃતાર્થ કરો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અહીં જવ મહાપ્રભુને કહે છે કે આપ તો પ્રભુના પ્રિય (સખી) છો. આપ કૃપા કરી મને એવા પ્રભુપ્રેમનું દાન કરો કે હું પણ પ્રભુ (ઉનકી)માં છોકલો રહું. મારી આસક્તિ દૈઢ થાય.

પ્રભુના ગુણગાન-નામ-રૂપ-લીલાની અનેક યશગાથાઓ રૂપ ભોજન કરાવીને મારા શીર ઉપર આ પ્રભુને પધરાવી દો એટલે કે મારે માત્ર એમનો જ આશ્રય રહે તથા મારી બુદ્ધિ (શિર) ઉપર આપ જ બિરાજેલા રહે.

બુદ્ધિ પ્રેરક કૃષ્ણાસ્ય પાદપદ્મં પ્રસિદ્ધતું

હું તનસેવાથી (હોં છકી હારી) અને મારા જ ધનની સેવાથી (બીજાવાર હોં છકી હારી) તથા સાથે મનથી પણ (ચલ મન) આમ બધું મળતાં મનસી સિદ્ધ થાય અને મારી વાણીમાંથી પ્રભુનામ સિવાય કંઈ સ્ફૂરે નહિ. (ટેટોરી) આવા પ્રભુ મારી પર કૃપા કરી સાક્ષાત્ સામે ભક્તોધ્ધારક સ્વરૂપે પ્રકટ થઈ જાય કે જે તિલોકના નાથ છે તે ગોકુલના રાજા નંદરાયના લાડીલા પુત્ર રૂપે પધારે અને હું આપને મારા હસ્તથી જમાડું કે જે પૂરા બ્રહ્માંડના સર્વનું પોષણ કરી રહ્યા છે. બસ પ્રભુની સન્મુખ બેસીને આપના દર્શન કરતાં મારો આપમાં નિરોધ સિદ્ધ થઈ જાય, જેવી રીતે વ્રજલીલામાં ગોવર્ધન ધારણ લીલા કરી ત્યારે ૭ દિવસ સન્મુખ રહેવાથી વ્રજભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ થયો હતો. પણ અહીં તો શ્રીવલ્લભની કૃપાથી આપને

જમાડતાં, દર્શન કરતાં આપમાં મારું ચિત્ત લાગી જાય અને આપનું મારામાં. કેમકે આપ પણ મારું વદન નિહારો. (ટૂંક ૩ માં કરી 'વદન નિહારો' છે) છો ત્યારે આપે મને આપની જાણીને સંભાળી લીધી છે. તેમ શ્રીવલ્લભને મનાવી કહું છું, કે મને આપના બલથી જ આ શક્ય બની શકે છે માટે તો હું આપ પર તથા પરમ કૃપાળુ પ્રભુ ઉપર બલિહારી જાઉં છું, વારી જાઉં છું.

પ્રભુએ તો મને આપની પ્રિય તેવી સુરભી ગાય જેવું સ્થાન આપ્યું હોય તેમ જણાય છે, કેમકે પ્રભુ મારા નામની ટેર કરી રહ્યા હોય હાંક મારી રહ્યા. સાચે જ પ્રભુ વિહલ છે, મારા અજ્ઞાનને દૂર કરનાર છે અને મારા પર અનુગ્રહ કરનાર છે. મને ભક્તિ રૂપ દાન કરનાર ગિરિધર પણ છે.

હું આપ માટે બલિહારી જવા સિવાય શું કરી શકું ?

રાજભોગદર્શન

(૧૧) મહાર

૨/૪૨૭

સખી યત્ર મોર્ષે રહ્યો ન જાય

૧

ચલિ રી ઉનકી પે જૈયે જહાં ચરાવત ગાય

રંગગાંઝાકી સત્ર સુલી ભૂલી દેખત નંદકીશોર

મેરો મન હરિ દિયો તબ હી કો જત્ર ચિતવેં ચહ ઓર

૨

નહેની નહેની બુંદ પટલ બાદરકી નેક લૂં લટ ન સુહાલ

શ્રીવિહલ ગિરિધરન લાલકોં અઘરેં અખ નિવાલ

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાના સમાન ભાવવાળી સખીને પોતાના મનની વાત કહે છે.

હે સખી અત્યાર સુધી તો ધીરજ ધરી પરંતુ હવે મારાથી તેમના વગર રહી શકાય તેમ નથી, આ આસક્તિની દશા છે. જેમાં ભક્તને ભગવાનની જ માત્ર તલપ લાગે છે. હવે થર બેઠાં પ્રભુ પધારશે તેવી આશા ઠગારી છે માટે ચાલ હવે તો તેમની પાસે સામે ચાલીને જઈએ. એ ક્યાં હશે ? તેની મને ખબર છે કેમકે તેઓ તો ગાયો ચરાવતા વનમાં હશે. પુષ્ટિપ્રભુ તો ભક્તોના ભાવનું પોષણ જ સતત કર્યા કરે છે. પ્રભુ ક્યાં હશે ? તે મુકામ તો ભક્તોની પાસે હશે, તે જ જવાબ છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પ્રભુ કૃષ્ણનું ભૂતલ પર પધારવું તે ભક્તોના વિરહ દુઃખને દૂર કરવા માટે જ છે. બાકી બધાં તો વ્યૂહ દ્વારા થઈ શકે તેવાં કાર્યો છે. (૧)

ગોપીની દશા હવે તો વધારે વિકટ થઈ રહી છે તેની પ્રેમ દશા આસક્તિમાંથી વ્યસનાવસ્થાને ધારણ કરે છે. તેથી તો પોતાના સર્વ અંગોની સૂધીબુધ ખોઈ બેસે છે અને ત્યાં બેઠે જ પ્રભુને શોધે છે. (દેખત). જેમકે નંદનો ક્રીશોર હોવાથી ગોકુલ પાછો પધારતો હોય ! ક્રીશોરીના પ્રેમને જાણીને પધારતો હોય ! નંદ કહેતાં તેને ગોકુળની, યશોદાજીના ઘરની લીલા સ્મૃતિમાં આવે છે અને હિશોર કહેતાં ગોપીજનો સાથેની લીલામાં ખોવાઈ જાય છે. આમ ભગવદ્લીલાનાં ચિંતનને કારણે કરી પાછી થોડીક સુધી પાછી આવે છે.

ભગવદ્ ગુણગાનથી વિરહ શાંત થાય છે. તે પંચપદાનિ ગ્રંથની ટીકા તથા નિરોધ લક્ષણ ગ્રંથથી સમજ શકાય તેમ છે. પ્રભુ જ ભક્તની વિકળ લીલામાં તેને તેમ કરવા પ્રેરે છે. અન્યથા પ્રભુનો સાક્ષાત્ સંયોગ થતાં પહેલાંજ તેના પ્રાણ તેના દેહને છોડીને પ્રભુ પ્રતિ દોડી જાય ! લીલા ભાવના અને ભાવભાવનાના ચક્ર ચાલવાને લીધે પ્રભુ સાક્ષાત્ પ્રકટ થાય છે. સ્વરૂપ ભાવનામાં પ્રભુની સ્થિતિ થતાં વારમાં જ ગોપી હવે પોતાની સખીને વાત માંડીને કહે છે કે - આ નંદક્રીશોર વગર હું નથી રહી શકતી, તેવું થવાનું કારણ એ છે કે એક વેળા માટી દૃષ્ટિ તેમના પર પડી અને તેમની દૃષ્ટિ મારા પર પડી ત્યારે દૃષ્ટિ સમેત આપ મારા ચિત્તમાં બિરાજી ગયા. ત્યારથી તેમને મારું મન જ હરિ લીધું છે.

મન જ બધી ઈંદ્રિયોનો રાજા છે તેમ ભગવાન સ્વયં ગીતાજીમાં આજ્ઞા કરે છે. હવે મારું મન હટાઈ ગયા પછી માટી દશા આવી થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

સિદ્ધાંતમુક્તાવલીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે. ચેતસુ તત્ પ્રવર્ણં સેવા. ચિત્તનું પરોવાઈ જવું તે સેવા. એટલે કે ભગવાન ચિત્તમાં બિરાજે પછી અંતઃકરણના સર્વ દોષો નિવૃત્ત થઈ જાય. તેથી પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ જાય અને ભગવદ્ પ્રેમ ભગવદાસક્તિમાં વિકસીત થઈ જાય ત્યારે પ્રભુમાં મન અટકી જાય, નિરોધ સિદ્ધ થાય. આ જ માનસી સેવા. બધાં અંગો સ્વતઃ પ્રભુની સેવા કર્યા કરે, મનની આજ્ઞાની હવે જરૂર ન રહે.

(૨)

આ જે વર્ષાની નાની નાની બુંદો આકાશમાંના વાદળમાંથી પડે છે ત્યારે તો મને ઘર સહેજે ગમતું નથી. તેથી તો હું તને વિનંતી કરું છું સખી, કે મારાથી રહેવાતું નથી મને એમની પાસે લઈ ચાલ.

ભક્ત ભગવાનમાં આસક્ત થઈ જાય ત્યારે ભગવાન પણ ભક્તમાં આસક્ત થઈ જાય છે અને ત્યારે ભગવાન જે વાદળ સમાન મેઘશ્યામ છે તે ભક્ત ઉપર કૃપાના

બુંદ વરસાવે છે. ભક્તના ભાવને પોતાનો ભાવ ચખાડે છે. સાનુભવ જતાવે છે. રસના બુંદ કે જે અમૃત કરતાં પણ અધિક છે તેવા ભજનાનંદરૂપ રસનો સાનુભવ કરાવે છે. ત્યારે થોડુંક ચારણ મળે પછી અધિકની આશા જન્મે અને તે ન મળે તો વિહવળતા વધે તેમ ગોપીને પણ વિહવળતા વધી છે તેને ઘર-સંસાર ગાસજનક લાગે છે. લોક-વેદ કીકાં જ નહિ પણ કડવાં લાગે છે. ભક્તિવધિનીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે.

ગૃહસ્થાનાં બાધકત્વં અનાત્મત્વં ચ ભાસતે
યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃજ્જો કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવહિ
તદ્દશસ્થાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્
ત્યાગં કૃત્વા યતેઘસ્તુ તદર્થાર્થેક માનસઃ

જ્યારે ગૃહ બાધક અને અનાત્મ લાગે ત્યારે જાણવું કે હવે આ વ્યસનદશા પકવ અવસ્થા છે અને આ જ તો કળદશા છે. તેવા માટે તો ઘરમાં રહેવું તે પોતાનો વિનાશ કરવા જેવું છે તેથી તેને તો લોક વેદનો ત્યાગ કરી, ક્યાં પ્રભુ પ્રાપ્ત થાય તે જ માનસમાં યાત્રી વિચરણ કરવું જોઈએ. પ્રભુને શોધવાના ભાવ સાથે અત્યંત વિરહદશાની અનુભૂતિ કરવી જોઈએ. આમ થતાં સંયોગ-વિપ્રયોગ-સંયોગનું ચક્ર ચાલશે.

ગોપીજનો પણ ફલ પ્રકરણમાં આ રીતે જ પ્રભુને શોધવા કર્યા ત્યારે પ્રભુ પ્રાપ્ત થયા અને સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું.

બસ ગોપી તો હવે વનમાં જવા નીકળી પડી છે. કોઈ સખી સાથે નથી છતાં ભ્રમવશ કલ્પા કરે છે કે તું હવે મને પ્રભુની સાથે ચિલન કરાવી દે, એ પ્રભુ કે જે પોતાના ભક્તની સાથે જ બિરાજે છે શ્રીસહિત. મારા જેવી આંધળીની દૃષ્ટિ છે આપ તો એટલે કે આપ શ્રીવિક્રલ છે અને આપે માટી અનેક વખત રક્ષા કરી છે. ઈંદ્રના કોપ વખતે ઊદિધારીએ રક્ષા પણ કરી અને આપના સ્વરૂપના દર્શન સાત દિવસ કરાવતા રક્ષા. પૂરા સંયોગ રસનું સતત દાન કર્યું. વનમાં પધારીને વિયોગ ન્હોતો કરાવ્યો ? તે વખતે આટલી બધી કૃપા કરવાવાળા આપ વિક્રલ ઊદિધર છે. હે સખી, જો તું મને તેમની પાસે લઈ જઈશ તો તે મને પણ મળવા ઈચ્છતા જ હશે.

આમ ગોપી પ્રભુ વિરહમાં જલ્પના કરે છે.

ગાદ્યમંત્રમાં પણ આ જ વાત શ્રીઆચાર્યજી દેવીજીવના દેહયમાં સ્થાપવા માંગે છે

કે જીવ પ્રભુથી સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી વિખૂટો પડી ગયો છે. પોતાના પરમ પ્રિયથી વિખૂટા પડવા છતાં તેને સંબંધનું અજ્ઞાન છે. તેથી તાપ-કલેશ પણ થતો નથી. તેથી સંબંધ યાદ કરાવે છે. આમ પ્રભુનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવને પ્રભુની આતી જોડીએ, તે બતાવે છે.

(૩)

(૧૨) મહાદ

૨/૪૨૭

કોઈ માઈ કેસેં હી બે કહો

નવરંગા ગિરિધરલાલ લાડીલો મમ કુચ બીચ રહો.

૧

બે નાહિ બનત મટમ હિલગાકી અપની દેહ દહો

વિચરંગમકી શ્રમબલ સારિત મેરે ઉટલી વહો.

૨

નવનિકુંજનાથક મનમોહન કોમલ કટ બે ગાહો.

સુન કૃષ્ણદાસ વિલાસ-વાટનિહિ મેરે જીવન હો.

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની આત્મીય સંપન્ને પોતાના મનનો ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે, કેમકે લોકો તો ગોપીને અનેક પ્રકારે મહેશાં-ટોશાં મારે છે, સમજાવે છે, દબાણ કરે છે. કેમકે આ ગોપીને કૃષ્ણ સિવાય કોઈમાં સ્નેહ નથી. તેથી પોતાની સંપન્ને તે કહે છે - જેને જે કહેવું હોય તે ભલે કહે.

પરંતુ જે નવરંગા છે એટલે કે નવે પ્રકારના રસથી પૂર્ણ છે એટલે કે પૂર્ણરસ છે અને રસપૂર્ણ છે અથવા કહો કે જેનામાં દરેક ક્ષણ નવીનતા છે અથવા નવનો અંક પૂર્ણાંક હોવાથી તે અનેક પ્રકારનાં ચરિત્રો વાળો છે અથવા જેનાં ચરિત્રોમાં સ્વેજે ઉષા નથી એટલે કે દોષરહિત ચરિત્રવાળો છે. તે રંગીન છે એટલે કે આકર્ષક છે. વળી તે ગિરિધર છે એટલે કે મહાસમર્થ છે, ગર્વિષ્ઠનો ગર્વ હરનારા છે, ભક્તો-સ્વક્રીયોના સર્વકુ:ખોને હરનારા છે, સ્ત્રીયોને પોતાનામાં નિરુદ્ધ કરનારા છે, સૃષ્ટિને ધારણ કરનારા છે, ભક્તરક્ષક છે, ભક્તોના ગિરિ સમાન પાપોના ભારને વહન કરનાર છે. આવા સર્વમાહાત્મ્યયુક્ત હોવા છતાં તે તો અમારો લાલ છે. અમારો બાળક છે અથવા અમારું પ્રિયપાત્ર છે, લાડીલો છે. અમારા સ્નેહનું પાત્ર છે. માર દહયમાં જે તે સર્વદા બિરાજેલો છે. (૧)

જે કોઈ આ હિલગા-સ્નેહના અર્થને નથી સમજતા-જાણતા તેઓએ દેહ લીધો તે શું કામનો? દેહનાશ લાયક જ ગણાય અથવા તો તેમનામાં ભલે મારા માટે ઈર્ષ્યાની આગ ભડકતી રહે. પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યેના અતિશય સ્નેહને કારણે પ્રિય સંગમ સમયે શ્રમજલની સરિતા મારા દહયમાં વહે તેવી વિનંતી છે.

સ્મરશ્રમ જલાનુભિ: સકલ ગાત્રજે સંગમ: (ધમુનાષ્ટક) ત્યાં તો સ્મરશ્રમના જલના બિંદુની કથા છે. જ્યારે અહીં તો તેની સરિતાની વાત છે આનંદ અને પરમાનંદની જેમ. પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષની જેમ.

(૨)

પ્રભુ તો મનને મોહ પમાડનાર છે. મોહ પામેલા મનને બીજા પ્રત્યે સદ્ભાવ કઈ રીતે રહે ? આવા પ્રભુ માટી નૂતન નિકુંજના નાયક છે. મારો પ્રેમ અણૂતો છે તેથી તે નૂતન-નવીન છે. અને આ મારો દેહ તે જ નિકુંજ છે કે જે ગુપ્ત છે અને સર્વસુખ આપનાર છે. મારા (નવ) સર્વ અંગો પ્રભુને સુખ આપનાર બની રહે તેવી હરિયાળી આ કુંજ છે અને આ કુંજનાં અધિકારી (નાયક) ગિરિધરલાલ જ છે. અન્યને આ દહયમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર જ નથી. એવા પ્રભુ અતિશય કોમળ છે, કમળ જેવા. કેમકે આપના ચરણ, હસ્ત, મુખ, દહય, સર્વની ઉપમા કમળથી અપાય છે. તેવા હે પ્રભુ, મારા હસ્તનું ગ્રહણ કરો, મારું પાણીગ્રહણ કરો. મારું કાંઈ સામર્થ્ય નથી જેથી મને બચાવો. કૃષ્ણદાસ આ લીલાનાં દર્શન કરે છે અને આપણને કરાવે છે અને કૃપા કરી કહે છે કે સાંભળ, જીવને સુખ આપતી ક્રિડા જે વિલાસ છે તે તો જલના બિંદુ જેવી છે પણ આ પ્રભુ તો બિંદુઓના જલના મહાસાગર છે, વિલાસોનો ભંડાર છે. આવા પ્રભુ મારું જીવન બની રહો. માટી સ્થિતિ બની રહો અથવા જીવન કહેતાં પ્રાણ, તેથી મારા પ્રાણ બની રહો. એટલે કે પ્રાણ વગર દેહ રહે તો શું કામનો ? પ્રાણ વગર તો દેહ બાળવા લાયક જ. માટે મારા સર્વસ્વ તેવા પ્રભુ મારા પ્રાણસમ બની રહો. (૩)

(૧૩) મહાદ

૨/૪૨૭

ચહ અવુ આઈ વર્ષન પિય વિન હિયદા દાદકેં

લાનકી ગરજ ઓટ લરજ મોટન કી સુન સુન છવીયાં દરકે ૧

કોન ભાંત કહું કેસે દીટર ઇતું પિયમૂટતી મેરે હિયમેં અટકે

ઉનકી મિલન રહી મેરે મન, રોમ રોમમે ભટકે ૨

તેસીય લટા અંધિયાટી તેસી ચરેન કાટી તે સીઈ પ્રપેચા પીઉ પીઉ રટકે

શ્રીવિહલ ગિરિધરકી વિરહની નિસાદિન વહ વિદિ કટકે ૩

ભાવાર્થ :

આ ઋતુ વરસવા માટે આવી ગઈ છે પણ હું તો પીયા વગરની એકલી છું જેથી મારું હૃદય ધડકવા લાગી ગયું છે. એટલા માટે કે પીય નહિ આવે તેવો મને ડર લાગે છે. વર્ષા જ્યારે વરસે ત્યારે તો બધાંના પીય પોતાની સાથે જ હોય જેમ

કેપંખી, પશુ, વહાણાવટી, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય-લડનારા, બ્રાહ્મણો. મારા જ પીય ઘરે નથી અને ધન તો એવો ગરજે છે કે તૂટી પડશે કેમકે મોરના ટકૂકા પણ તેની સાથિતી પૂરે છે. આ ધન-મોરના અવાજ સાંભળીને મારી છાતી ટળાઈ રહી છે. (૧)

મને ગાભરાટ થાય છે તેથી રસ્તો નથી સૂઝતો કે શું પ્રકાર કરું તો પીય આવે ? અને જો નથી આવતા તો મારી ધરીજ પણ ખૂટી ગઈ છે અને જો નથી આવતા તો પ્રાણ પણ ચાલી જાય પણ મારા પ્રાણરૂપ તો પીયમૂરતી છે અને તે તો હૃદયમાં અટકી રહી છે તેથી પ્રાણ પણ નથી જતા મારા મનમાં એક માત્ર પીયાના મીલનની જ રટ છે તે મારા પ્રત્યેક રોમમાં ભડકાની જેમ પ્રકટી રહી છે. (૨)

જેવા મારા ભાગ્ય છે તેવી જ આ વાદળાંની ધટા પણ અંધકારમય છે અને તેવી જ રાત્રી પણ અંધકારમય છે અને મારા જેવા સમદુઃખીયા એક પર્યયા નામક પક્ષી છે તે પણ પીઉં-પીઉંની રટ લગાવીને બેઠા છે. મારા ગાળામાંથી સ્વર પણ નથી નીકળતો.

શ્રીવિક્રલ કે જે સોને જ્ઞાન આપનારા છે અને ઊંચિયર આંખોમાં આંખો પરોવી નિરોધ સિદ્ધ કરી આપનારા છે તથા દ્રજભક્તોના પર્વત જેવડા દુઃખોને ધારણ કરવાવાળા છે તે શું મારી ગત નથી જાણતા ? કે મારું દુઃખ જ નથી હરતા. હું તો દિવસ-રાત આપના વિરહે કરી આ પ્રમાણે દુઃખી થઈ રહી છું. શા માટે મારા પર કૃપાની વર્ષા વરસાવતા ઋતુરૂપ ઘડીને નથી પધારતા ? આ પ્રેમરસ વર્ષારસ એમ જ વેડકાઈ રહ્યો છે અને હું તો 'જલમં મીન પીયાસી' જેવી જ રહી છું. આમ વિશ્વનિ કરી રહી છે. (૩)

(૧૪) મહાર

૨/૪૨૭

હમારે માર્ગ શ્યામાજુકો રાજ

ગરકે અધીન સદા હી સાંવરો ચા વજ કો શિરતાજ

૧

ચાહ જોડી અવિચલ શ્રીવૃંદાવન નાહિ ઓરનસોં કાજ

શ્રીવિક્રલ વિપીન બિહારીન કે સંગ જયો જલદાર સંગ ગાજ ૨

ભાવાર્થ :

હ સખી (માઈ) અમારે ત્યાં તો શ્યામાજી (રાધાજી)નું રાજ છે. કેમકે આ દ્રજનો જે શિરતાજ છે, સર્વોપરી છે તે સાંવરા તનુવાળો શ્યામ, શ્યામાજીને સદા માટે આધિન છે. (૧)

આ વૃંદાવનમાં એટલે કે જ્યાં વૃંદાઓ (સ્ત્રીઓ) જ છે તેથી રાજ્ય પણ તેમનું જ

હોય અને તેમાં આ શ્યામ-શ્યામાની જોડી જ અમારા હૃદયનું (વૃંદાવન) સર્વસ્વ છે, અવિચલ છે તે ચલિત થાય તેમ નથી. અમારે માટે તે સિવાય બધું જ અન્ય છે તેથી અમારે તે કોઈનું કંઈ કામ નથી.

પ્રભુ વીપીન વિહારી છે. જેમ ભ્રમર એકથી બીજા કૂલ ઉપર વિહાર કરે છે તેમ આ સાંવરો પણ આ વૃંદાવન રૂપ વિપીન (ઉપવન)માં વિહાર કરે છે. ત્યારે જે જોડી બને છે તે જાણે ગાજતો ધન-વાદળની સાથે ચમકતી-દામિની હોય તેમ લાગે છે. વાદળ આકાશમાં વિહાર કરે છે અને જુદી જુદી દામિનીનો સંગ કરે છે અને અવાજ કરીને પોતાની પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરે છે, તેમ પ્રભુ સર્વ વૃંદાઓને ખુશ કરે છે તથા રસની ઝરીઓ વરસાવે છે.

વિજળીને કારણે તો ધનની શોભા વધે છે. શિર શ્યામનું પણ તાજરૂપ શ્યામા- (વિજળી)-કહેવાયા. શ્યામા એટલે શ્યામવર્ણ નહિ પણ શુંગારરૂપ. શુંગાર તે તો રસનો રાજા છે માટે શ્યામાજુકો રાજ. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અમે તો શ્રીવલ્લભનો (શ્યામા-પ્રભુને પ્રિય) રાજમાં છીએ. તેમની આનંદચીકારીએ છીએ.

કેમકે પ્રભુ આપશ્રીને હંમેશ માટે આધીન છે, શ્રીવલ્લભ (યા) દેવીજીવોને (દ્રજ) માટે શિરતાજ છે, સર્વોપરી છે. (૧)

સર્વ કંઈ ચલાયમાન છે, મર્ત્ય છે. જે અવિચલ છે નિત્ય છે (અવિચલ) તે તો આ શ્રીવલ્લભ અને કૃષ્ણની જોડી છે અને દેવીજીવોના સમૂહને (વૃંદાવનને) તેમના સિવાય બીજા કોઈનું કંઈ જ કામ નથી.

(શ્યામા) શ્રી વલ્લભની કૃપાને કારણે તો આ શ્રીવિક્રલ (ઠાકોરજી) અમારા જેવા ઉપવન (અમે મુખ્ય વન નથી) છીએ છતાં અમારી સંગ વિહાર કરે છે અને તે પણ ગાજી ગાજીને ખૂલે આમ (ગાજ). જેવી રીતે જલને કોઈ ધારણ કરનાર - આશ્રય આપનાર જોઈએ, કોઈ ધરા (પૃથ્વી) જોઈએ તેમ અમારા જેવા દ્રવિત ભાવવાળાને આ ધનીભૂત પ્રભુએ આશ્રય આપ્યો છે. નિઃસાધનજીવોને સંગ પ્રભુએ દામોદર લીલા કરી છે. આવી કૃપા શ્રીવલ્લભ-(શ્યામાજી) વગર કોણ કરે ? માટે તો અમારા માટે તો તેમનું જ રાજ છે.

ચાલ પાવસ અઠત્તુ અાઈ	
નહેની નહેની યુદન વર્ષત રીમઝીમ પવન ચલત પૂરવાઈ	૧
હસી ભૂમિ પદ અરણ દેખીચત દામિની અતિ દરસાઈ	
તસઈ ચાતક રટત સવણ સૂન વિકલ હોત અધિકાઈ	૨
કર વિચાર સળે મિલ સજની ચાલ નિશ્ચય કહેટાઈ	
શ્રીવિહલ ત્રિદિવદન લાલકો મિલે કુંજલન જઈ	૩

ભાવાર્થ :

આ વર્ષાઋતુ આવી ગઈ છે કેમકે નાની નાની બુદો વરસી રહી છે. રીમઝીમ અવાજ થાય છે કેમકે પૂર્વ દિશામાંથી પવન પશા વહી રહ્યો છે. (૧)

આકાશમાં વિજળી પશા થઈ રહી છે અને તેના કારણે આ હરિયાળી ભૂમિમાં શણા માટે અરૂણ રંગ ખૂબ પ્રસરેલો દેખાય છે. વળી આ ચાતક પક્ષી પશા તેને લાપક સ્વાનિજલ માટે વિરહની રટ લગાવી બેઠું છે. તેનું દુઃખ સાંભળીને અમને પશા પ્રભુ વિરહ થઈ રહ્યો છે અને ખૂબ જ વિકલતા થઈ રહી છે. (૨)

આ વિકળતા શાંત કરવાનો ઉપાય અમે બધી સખીઓએ સાથે મળીને વિચાર્યો તો એક જ વાત નિશ્ચિત થઈ ચાલો આપણે હવે વૃંદાવન કુંજવન પ્રતિ જઈએ કે અને શ્રીવિહલ ત્રિદિવદલાલને મળીએ. તેમના મિલનથી જ અમારો વિરહતાપ મટશે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

આ પાવસ - વર્ષાઋતુ આવી છે તે અમારા માટે પાવનકારી છે. (પાવન) અર્થિન જેમ શુદ્ધ કરે તેમ શુદ્ધ કરનારી છે. તાપ ભાવ વધારનારી છે 'પાવસ' અક્ષરોનો જુદા જુદા શબ્દો બનાવી અર્થ કરવામાં આવે છે. (પાંવ) પ્રભુના ચરણારવિંદને પ્રાપ્ત કરાવી આપનારી છે. (પાસ) પ્રભુ સાથે બંધાઈ જવા માટેનો છે અને પ્રભુ સ્વયં ભક્તના સ્નેહને કારણે બંધાઈ જવામાં પશા પ્રસન્નતા માણે છે. (પાસ) પ્રભુની નજીક લઈ જનારી છે કે પ્રભુ આ ઋતુમાં સમીપ આવવા ઈચ્છે છે કે આ એક અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. (પ્રભુની સેવાનો અવસર આપે છે.) (વસ) પ્રભુ ભક્તને વશ કરે છે પછી ભક્ત પ્રભુને વશ કરે છે અથવા પ્રભુની સાથે જ રહેવાનો મોકો આપનાર છે. આ ઋતુ એટલી બધી સુખકારી છે કે .... પ્રભુના સ્નેહની કૂહારથી મારા અંગ ભિંજાય છે. અને સાથે નૃત્ય અને મધુર સ્વરનું ગાન થઈ રહ્યું છે. (રીમઝીમ). (પૂરબ) પવિત્ર દિશામાંથી મારા ભાગ્યનો જાણો ઉદય

થઈ રહ્યો છે તે પવન સંદેશો કહી જાય છે. કેમકે પવન પ્રભુના પ્રેમજળને લઈ આવ્યો છે. પવન તો ગુરૂદેવ કે ભગવદીય છે. તે વિના આ પ્રભુ પ્રેમ મારા ભાગ્યમાં ન હોત. (૧)

મારા હરિયાળા થયેલા જીવનમાં (હરિત ભૂમિ પદ) કોમળતા આવી ગઈ છે, શોભા થઈ ગઈ છે, ગુલાબી છવાઈ ગઈ (અરૂણ દેખીયત) કેમકે શ્રીમહાપ્રભુ રૂપ સ્વામિનીજીની અતિકૃપા જ પ્રકટ થઈ ગઈ છે. (દામિની અતિ દરસાઈ) આ મારા ભાગ્યનો રણકાર સાંભળીને અનન્યાશ્રિત ચાતક ખૂબ જ વિકળ થઈને રટણ કરવા લાગ્યા. (૨)

અમારા આ ભાગ્યને વિશેષ ખિલવવા માટે સર્વ ભક્તોએ મળી વિચાર કર્યો, નિશ્ચય કર્યો કે હવે તો આ પ્રેમસભર પાવસ ઋતુમાં પ્રભુ સાથે ખૂબ આનંદ પામવા માટે, જ્યાં અનેક કુંજો છે તેવા એકાંત વનમાં જઈએ, અને ત્યાં પ્રભુને મળીને ઉત્સવનો આનંદ મનાવીએ.

(૧૬) મહાદાર

મેહેલ અાલે લાલ તનહી તપત ગઈ	
નયનન મગા ઝાટું પલકન પાંપન ઝાટું કર ટાપો ઉટ માલ	૧
મુખ દેખે સુખ હોત રખીસી મેમપ્રીતિ પ્રતિપાલ	
સુરસ્યામ પ્રભુ વેગ દરશ લીચો નિટખ ભઈ હો નિહાલ	૨

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખીને પોતાના હૃદયનો ભાવ કહે છે કે જો લાલ મારા મહેલ પધારે તો જ મારા તનનો વિરહ તાપ જાય. જો કે વિરહ તો મનનો ભાવ છે પશા તે વધી તન સુધી પહોંચી ગયો છે, જેથી મને કોઈ વાતમાં મન નથી લાગતું. આપ જો પધારે તો આપના પધારવાના મારગને હું મારી આંખોથી વાળી ઝૂડીને સાફ કરું. પ્રભુને બિરાજવા લાપક મારું તન થાય માટે મારી દૃષ્ટિને પ્રભુને લાપક બનાવું. દૃષ્ટિ થકી મારી અંદર ધૂસતા દોષોને ધૂસવા ન દઉં અને જે દોષ છે તેને દૃષ્ટિથી દૂર કરી દઉં. આપના મારગ ઉપર મારી પલકોની ચાકર બિછાવી દઉં. મારી દૃષ્ટિ આપના મારગ પર પથરાઈ રહી છે. અને આપના સ્વાગત માટે આપના હૃદય પ્રદેશ પર ધરવા માટે માળા બનાવી રાખું અથવા તો મારા કર (હસ્ત) રૂપ માળા આપના કંઠમાં ધરી દઉં. એટલે કે આપને આર્દ્રાંગન કરી હું જ આપની માળા રૂપ બની આપના હૃદયમાં સ્થાન ગ્રહણ કરું. (૧)

મને તો આપનું મુખકમળ દેખું તો જ સુખ થાય તેમ છે. અથવા તો મને ખબર છે

કે મારા પ્રભુને મારું મુખ જોવાથી જ સુખ થાય છે કેમ કે મારી (પ્રેમ) પ્રીતિના પાલક આપ જ છે. કયા પાલકને પોતાના પાલ્યને નિરખવાની ઈચ્છા ન થયા કરે? એટલા માટે હે શ્યામ, હે દેવ, હે સમર્થ, આપ ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વગર વેગથી ઉત્તાવળથી એટલે કે જેમ હું તલપાપડ છું, તેમ પ્રતિધોષ કરો અને મને દરશન આપો. મારી સમક્ષ પ્રકટ થઈ જાઓ. કેમકે હું મારું કલ્યાણ કૃતાર્થતા આપના દર્શનમાં જ જાણું છું, સમજું છું. માટે મારી વિનંતીને કાને ધરો. (૨)

(૧૭) મઢાટ

૨/૪૨૮

એસેમાઈ યહૂ દિશ તેં લનલોડે

માર્જો મત મઢનકે હાથી યલકટ ંધન તોડે

૧

શ્યામ અંગ પટ યુગલ ગંડમઢ વટખત લોડે લોડે.

લાવત પવન મહાવત લીલે મુરત ન અંકુશ મોડે

૨

બગાંખાતિ માર્જો દંત ડાઢનતેં અવલિ સરોવર ફોડે

વનખલ જલ ઉમગી નયન મઢ્ય કુચ કંચુકી ંધ તોડે

૩

તબ તીહીં સમેં અન અરોવત વજપતિસોં કટ જોડે

અબસુબ સૂરશ્યામ બિન ચહ ગતિ ગટજત ગાલ જેસેં કોડે

૪

ભાવાર્થ :

આ કીર્તનમાં સુરદાસજીએ ત્રણ વસ્તુ સાથે લીધી છે. જેમાં ધન-વરસાદની સરખામણી હાથી સાથે અને હાથીની સરખામણી પ્રભુ સાથે કરી છે.

ગોપી પોતાની સખીને કહે છે જોને આ ચારે દિશાથી ધન-વાદળો ઘેરાઈને આવી રહ્યા છે કે જેવી રીતે મઢન એટલે કે કામાતુર થવાના કારણે હાથી જેમ મત થઈને આવે તેમ. આ હાથી તેના પર જે પણ બંધનો હોય તેને તોડી નાખે છે. (૧)

હવે આ જ સ્થિતિનું વિગતે વર્ણન કરે છે કે આ હાથીનો વર્ણશ્યામ છે. તેના મસ્તકની બંને બાજુથી ગંડમઢ ઝરી રહ્યો છે, ટપકી રહ્યો છે કે સ્પર્શી રહ્યો છે. તેવી રીતે આ વાદળો પણ મત હાથીની જેમ ધસમસતા આવી રહ્યા છે તથા ધીમે ધીમે વરસી રહ્યો છે. પવનના કારણે આ ધન દોડે છે તેમ અહીં મહાવત હાથીને દોડાવી રહ્યો છે. પરંતુ તે મહાવતના અંકુશના કાંચુમાં નથી. આ ધન પણ પવનના અંકુશમાં નથી. (૨)

આ ધનની વચ્ચે જે બગાંખાઓ (લાઈનસર) પંક્તિબદ્ધ ઉડી રહ્યા છે તે જાણે હાથીના બે વિશાળ દંતશૂળ હોય તેમ જણાય છે. વરસાદને કારણે સરોવર તેની પાળો તોડીને બહાર વહી રહ્યા છે. અથવા જાણે લાગે છે કે આ હાથી પોતાના દંતશૂળથી સરોવરની પાળો તોડી રહ્યો છે.

પરંતુ ગોપીનો ભાવ તો જુઓ - કે આંખમાં આંસુ ઉભરાઈ ગયાં. કે પ્રભુ શ્યામધન પૂર્ણસ્વરૂપે ચારે દિશાએથી કામઢેવોના પણ નાયક સમાન તથા પોતે જ રમેલ ધર્મની પાળો બંધનોને તોડીને, મર્યાદા તોડીને મુજ્જિના ભાવથી ધસમસતા નિરકુંશ પણ એટલે કે સ્વતંત્રતા આમારા તરફ પધારી રહ્યા છે. મુજ્જિ અને ભક્તિ નામક બે દાહોથી આપ સર્વ બંધનો તોડીને અમારા જેવી નિઃસાધન રચીઓ પ્રતિ પધારે છે. ત્યારે અતિશય હર્ષના કારણે અમારી આંખોમાં સહજતાથી બળવગર (વનબલ) (બિનબલ) અશ્રુના પૂર ઉભરાઈ રહ્યા છે અને અમારી છાતી આ ગોરવને - સૌભાગ્યના કારણે ફૂલી સમાતી ન હોવાથી અમારી કેચૂકીના બંધ પણ તૂટી રહ્યા છે અને તે વખતે આ વ્રજવનિતા વ્રજપતિની સામે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરે છે કે અમારા મનોરથો પૂર્ણ કરો. જેમ આ મઢમસ્ત હાથી સમક્ષ હાથિણી નંધતા પૂર્વક આવીને ઉભી રહી જાય તેમ! સૂરદાસજી આપણને સૂચિત કરે છે કે જુઓ આ ગોપીજનોનો કેવો ભાવ છે, કેવી દૈન્યતા છે? કે પ્રભુ વગર તેમની દશા આવી થઈ ગઈ છે! અથવા ગોપી પ્રભુને કહે છે કે સાંભળો શ્યામ, તમારા વગર અમારી આ ગતિ એટલા માટે થઈ છે કે તમે તો માત્ર મેઘની જેમ ગરજો જ છો પણ મેઘની જેમ વરસતા નથી. અમારા ગાત્ર દેહ તો આપના સ્વરૂપાનંદ વગર કોરા-સૂકા જ રહ્યા છે. અમારા પર વરસીને અમારા ભાવનું પોષણ કરો. (૪)

ટીકું - તામસ પ્રકરણ અધ્યાય-૫ શ્લોક ૨૩

શ્રીગોપીજનોના કુચકુમકુમ વડે ભગવાને ધારણ કરેલી વનમાલા રંગાઈ ગઈ છે. હાથિણીઓની સાથે હાથી ન્હાવાને નદીમાં પ્રવેશ કરે અને પાળાઓને તોડી નાખે તેમ અંગ-સંગથી ચોળાઈ ગયેલી માળાના સુગંધના લોભથી ગાયક બસરો જેમની પાછળ ચાલ્યા આવે છે તેવા ભગવાન એ ગોપીજનોના શ્રમને નિવૃત્ત કરવાના હેતુથી એમની સાથે આ શ્રીધમુનાજીના જલમાં ન્હાવાને પધાર્યા. ત્યાં કોઈપણ મર્યાદાનો વિચાર ન કરતાં જલકીડા કરવા લાગ્યા.

(૧૮) મઢાટ

૨/૪૨૮

સખીરી વર્ષન લાગ્યો સાવન

ગટજત ગાગલ દામિની યમકલ, દિગ્રાય લેહું મનભાવન ૧

નાચત મોટ સકલ મદમાતે કોકીલ પીક બોલત હેં દીગ્રવન ૨

ચહુંદિશ રાગ મઢાટ સરલ સ્વર મગન ભયે સબ ગાવન ૩

સુન રાલે એક વિકટ ભઈ અંતુ વિન વ્રજનાથ નહિ સુખપાવન ૪

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખી રાધિકાજીને કહે છે કે - હે સખી, જો ને આ શ્રાવણ માસ જ વરસવા લાગ્યો છે અને આ તો વિષ્ણુ-પ્રભુનો માસ છે. પ્રભુ કૃપા જ કરી રહ્યા છે અથવા આ જ તો યજ્ઞની સામગ્રી છે. એટલે કે પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે જે વિરહ યજ્ઞ આપણે માંડી બેઠા છીએ તેની સામગ્રી એટલે કે જે જરૂરી છે તે છે. અથવા કહો કે આ 'યજ્ઞમાન' છે. એટલે કે પૂરી સૃષ્ટિના યજ્ઞમાન પ્રભુ છે બાકી સર્વ તો મહેમાન છે. આવે અને જાય. તેવા પ્રભુ રૂપ આ વર્ષા છે. આવા પ્રભુ જ્યારે પધારે ત્યારે તેમના સત્કાર માટે આકાશ (દેવો દુર્દુભિ વગાડી રહ્યા છે) ગરજીને શંખનાદ કરે છે અને વિજળી ચમકી રહી છે એટલે જાણે કે દેવ-આપ્તરાઓ નૃત્ય કરી રહી છે. આવા તારા મનભાવન (પ્રિય)ને તું રીઝાવી લે, પ્રસન્ન કરી દે, મનાવી લે. આ સારો મોકો છે, પોતાનો કરી લેવાને. (૧)

તૂ જો, સર્વ કોઈ પોતાના જોડીદારને રિઝાવે છે... જેમ કે મોર નાચીને, કોયલ તથા મોર ટહુકો કરીને રિઝાવે છે. આ બધાનો મદ પ્રેમ-કામ-ઉભરાઈને છલકાઈ રહ્યો છે. સ્વર રૂપે કે નૃત્ય રૂપે. આ બધા જ મહાર ગાગ ગાવામાં પોતાના મનને પોતાના પ્રિયમાં જોડી રહ્યા છે. (૨)

હે રાધે આપણા-વ્રજનાનાથ તો આપણાથી ઘણો દૂર વનમાં છે અને ઋતુ જ એવી છે કે અમારું મન તેમના વગર વિહ્વળ થઈ ગયું છે કેમકે આ ચારેબાજુનું વાતાવરણ પણ અમારા પ્રેમને ઉદ્ધિત કરી રહ્યું છે. હવે તો અમારા વ્રજનાથ વગર અમને કોઈ સુખ નથી અને તે સુખ તો પરમ પવિત્ર કરનારું અલૌકિક છે. (પાવન) હવે તો આપણે આપણા દુઃખને નશાવનાર ગોવિન્દ પાસે જઈએ. અગાઉ હિંદ્રકોપ વખતે પણ તેઓ જ આપણા રક્ષક-પોષક બન્યા હતા, તેથી આપણા આ વિરહ દુઃખ-વ્યથાને ભગવાદ વાળા કે નાશ કરવાવાળા સમર્થ (પ્રભુ) તો તે જ માત્ર છે. તેથી ચાલો આપણે વનમાં જઈને તેમને મળીએ. આમ ગોપીઓ આ ઋતુમાં પ્રભુની નિકટતા થાય તે માટેના ઉપાયો કરી રહી છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

કૃપાનિધિ શ્રીમહાપ્રભુની કૃપા આપણા પર વરસી રહી છે. આપનાં વચનો વેદ-સૂત્ર-ગીતા-ભાગવતની એકસૂત્રતા વાળા હોવાથી ખૂબ પ્રબળ છે અને આપનાં ઉપદેશક પ્રકરણ થોડા ઘંચો વિજળીની જેમ ખૂબજ ઉજ્જવળતા પાથરી, રસ્તાને સૂઝાડનાર છે. પછી તો આપણે પ્રભુને રીઝાવી દેવાના છે અને તે માર્ગ તો તનુ-વિનયી પ્રેમપૂર્વક કરાતી સેવા છે. તો તે મનભાવન થશે. એટલે કે પ્રભુ આપણા મનને પસંદ કરશે. માનસી સિદ્ધ થશે. સાથે સાથે આપણે પ્રભુને રીઝાવવા નૃત્ય

કરીએ, મદમત થઈને કોયલ-મોરની જેમ આપનાં કીર્તન ગાઈને પણ રીઝાવીએ. આમ સેવા-કથા બંને પ્રકારે રીઝાવીએ અને પ્રભુની સેવા-કથા મગ્ન થઈને કરીએ. 'ચેતસ તત્ પ્રવણં સેવા' મનનો નિરોધ પ્રભુમાં તથા હિંદ્રિયોનો નિરોધ પણ પ્રભુમાં કરી દઈએ અને ઋતુ (કાલાધીન) એટલે સંસારમાં રૂબેલાઓ આપણા માટે વિકટ ત્યાજ્ય છે. હા નાથ ! હા મહાભૂજ... તેવી વ્યથા થાય, તેવી વિકટ વિરહ વ્યથા થાય, પ્રભુના સાક્ષાત્કાર વગર કોઈ જ આનંદ આપનારું નથી તેમ થાય ત્યારે ગોવિન્દ પ્રભુ સામે ચાલીને મળી જશે અને આપણી વિરહ વ્યથાને દૂર કરશે જ, કેમકે આપ ગોવિંદ પણ છે અને પ્રભુ પણ છે.

(૧૯) મહાર

૨/૪૨૯

અદ્ભુત કૌતુક દેખ સખીટી વૃંદાવન નભ હોડ પટીટી
ઉત થન ઉટીવ સોહવ સૌદામિની ઈવહી રાધિકા મુટીવ હરિટી ૧
ઉત બગપાંતિ સુહાવ સુસુંદર વામ વિશાલ દ્વે દિશા ખટીટી
ઉત થન ગરજે, ઈતિ મુરલી છુની વે જલહર ચે અમૃત ભટીટી ૨
ઉત ઈન્દ્રદનુષ ઈવે વનમાલા અતિ વિચિત્ર હરિ કંઠ લટીટી
સુરદાસ પ્રભુકુંવરી રાધિકા થનકી શોભા દૂર કરીટી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખીને કહે છે કે જો તો : આ કેવું કૌતુક છે ? જાણે કે હરિકાઈ લાગી હોય ચડિયાતાપણાની ! જેમાં એક બાજુ નભ-આકાશ છે અને બીજી બાજુ વૃંદાવન છે. ત્યાં નભમાં જળ ભરેલ વાદળ પ્રકટ થયા છે અને તે વાદળ સુંદર વિજળીથી શોભાયમાન લાગે છે અને અહીં વૃંદાવનમાં રાધિકાજી પ્રભુને પ્રસન્ન કરી રહ્યા છે અથવા બંને પ્રસન્નમૂર્તિ છે. ઠાકોરજી થન અને રાધિકા દામીની. (૧)
ત્યાં નભમાં બગલાઓની યંક્તિઓ ઉડી રહી છે તે ખૂબ સુંદર શોભી રહી છે. જ્યારે વૃંદાવનમાં પ્રભુને ડાબે પડખે પાંખ પ્રસારતી બે દિશા સમાન શ્રીરાધિકાની ભૂજાઓ છે જેમાં એક ભૂજ કેલાઈને પ્રભુના સ્કંધ પર છે અને બીજી ભૂજ વિહાર માટે પ્રસરેલ છે. નભમાં થન ગર્જના કરી રહેલ છે તો વૃંદાવનમાં મુરલીનો મધુર ધ્વનિ પ્રભુ વહાવી રહ્યા છે. નભમાં જે થન છે તે તો જલથી ભરેલા છે. જ્યારે વૃંદાવનમાં પ્રભુ તો અમૃતથી પૂર્ણ ભરેલા રસરૂપ છે. (૨)

નભમાં હિંદ્રધનુષની શોભા છે તો - વૃંદાવનમાં પ્રભુએ ભાતભાતના પુખ્ત ગુંથેલી વનમાળા પોતાના કંઠમાં ધરી છે. એટલે કે સ્વકીયોને હૃદય ઉપર ધારણ કર્યા છે. આમ આપ સ્નેહને પ્રકટ કરે છે. જ્યારે હિંદ્રધનુષી તો માહાત્મ્ય માત્ર પ્રકટ થાય

છે. સુરદાસના પ્રભુ ધનશ્યામ અને કુંવરી રાધિકારૂપ વૃંદાવને નભની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે, એમ સખીઓ પરસ્પર સંવાદ કરીને ઘણી પ્રસન્ન થઈ. તો બીજી સખીઓ કહે અરે પણ એથીય આગળ વધીને જૂઓને કે શ્રીરાધિકાજીએ ધનશ્યામ કૃષ્ણની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે કેમકે પ્રભુ ધન છે તો રાધાજી વૃંદાવનની શોભા છે. તે ધનશ્યામ તો શ્યામ છે. જ્યારે રાધિકાજી તો ચમકીલા છે. ધનશ્યામ તો ઠગારા છે - સ્વાર્થી બગલા જેવા જ્યારે રાધિકાજી તો વિશાળ છે જાણે કે દિશાઓ... તેવા ઉદાર ધનશ્યામનો અવાજ તો ધન જેવો ગરજીલો છે જ્યારે રાધાજી તો મુરલી છે, મનભાવત મીઠો અવાજ છે. ધનશ્યામની વનમાળા તો ઈંદ્રધનુની જેમ ળણમાં કરમાઈ જાય જ્યારે હરિએ જેમને કંઠમાં ધાર્યા છે તેવા રાધિકાજી તો નિત્ય નૂતન નૂતન ભાવવાળા વિકસીત છે.

આમ આપણાં કુંવરી રાધિકાએ ધનશ્યામ પ્રભુની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે. કેમકે રાધિકા તો 'શ્રી' છે અને પ્રભુના નામની આગળ લાગે છે અને પ્રભુનું નામ તો રાધાજીને અનુસરનારું છે.

આ હોડ પડી તેમાં અમારાં રાધાજી જીતી ગયા છે. પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા ભગવાન કૃષ્ણને આનાથી મોટું કૌતુક કયું હોય ?

ભક્તને વશ ભગવાન થઈ જાય તેવો પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ, આશ્ચર્યરૂપ કૌતુકરૂપ નથી ? (૩)

(૨૦) મહાર

૨/૪૨૯

પ્યાદી કે ગાવત કોકિલા મુખ મુંદ રહે

પિચકે ગાવત કોકિલા મુખ મુંદ રહે સળ

નાગદીકે રસ ગિરિધરન રસિકવર મુરલી મહાર રાગ અલાપ્યો મધુરે જળ ૧

દંપતિ તાહી સુભવ લલિતારિક વારત હે તનમન ફેરવ હૈ અંચલ તળ

ચતુર્ભુજ મધુ કો નિરખ સુખ દંપતિ કહેવ કહી ઘોં કીચે રહીતી ભવન સળ ૨

ભાવાર્થ :

યુગલ સ્વરૂપ પોતાની પ્રેમ મસ્તીમાં એકબીજાને પ્રસન્ન કરવા ગાન કરી રહ્યા છે તે લીલાનાં દર્શન ચતુર્ભુજદાસ કરી રહ્યા છે અને આપણને કરાવી રહ્યા છે.

જ્યારે પ્રભુનાં પ્યાદી રાધાજી મધુર ગાન ગાય છે ત્યારે જે પંચમ સ્વર માટે પ્રસિદ્ધ છે તેવાં કોકીલ પક્ષીઓ પોતાનું ગાવાનું ધંભાવી દઈને આ ગાનના રસને કર્ણ દ્વારા પી રહ્યા છે. આ અદ્ભૂતગાનથી આશ્ચર્યચકિત તેમની આંખો બંધ થઈ જાય છે. અને જ્યારે રાધાના પીય ગાય છે ત્યારે બાકીના સર્વ પક્ષીગણો આ સ્વર

સાંભળીને પોતાનાં નયનોને બંધ કરી એકમાત્ર આ ગાનને ચિત્તમાં પ્રવેશ માટે યોજના કરે છે તથા સર્વનાગદીઓ માટે જે રસરૂપ છે તેવા સર્વના ચિત્તનો નિરોધ કરનારા ગિરિધરન કે જે સર્વ રસિકોમાં શ્રેષ્ઠ છે તેવા રસિકવર પોતાની મુરલીમાંથી મધુરો મહાર રાગ જ્યારે આલાપ્યો ત્યારે રસતૃપ્તિ સર્વ કોઈને પ્રધંચની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ અને રસયુગલમાં આસક્તિ થઈ ગઈ. (૧)

આ દંપતિના સાંચિચિત તાન જ્યારે લલિતા વ. સખીઓએ સાંભળ્યા, પીધા ત્યારે હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને આમની શું સેવા કરીએ ? તેવા અહોભાવથી પોતાના તન-મનને સમર્પિત કરી દીધા અને પોતાનો બોળો ફેલાવીને પ્રભુની આવી જ કૃપાને ઝીલતા-માંગતા રહ્યા આ દંપતિ સુખને ચતુર્ભુજદાસના પ્રભુના દર્શન કરવાને સારું આ વ્રજભક્તો મનમાં પોતાની જાતને કહે છે - હવે આ (ભવન) - ઘરમાં રહીને શું કરવાનું ? શું પામવાનું ? ચાલો જ્યાં આ રાધે અને કૃષ્ણ-દંપતિ સુખ પામે છે ત્યાં જઈને નિરખવાનો હ્લોવો લઈએ. (૨)

(૨૧) મહાર

૨/૪૩૦

હુમહુમ લટા અર્ધ મૂમમૂમ લતા રહી

ભૂમિ હરિચાળી લાગે સુભગ સુહર્ષ

તહાં જૈહે પિચ-પ્યાદી ભૂષણ છબી ન્યાદી ન્યાદી

મુખકી ઉજીયાદી માનો ચાંદનીસી છાઈ ૧

તનન તનન તાન લેત, પ્યાદી કરતાલ દેત

ગાવત મહાર રાગ અતિ મન ભાઈ

શ્રીવિહલ ગિરિધાટીલાલ લખ મોહી વજ્રકી બાલ

ટીઝ ટીઝ રહે દોઉ કંઠ લપટાઈ ૨

ભાવાર્થ :

બરબા ઋતુ તેના પૂર્ણ સ્વરૂપે છે. તેથી તો આકાશમાં વાદળોની ધટા ઉમડી ધુમડીને આવી રહી છે તથા પવન પણ એવો વહે છે. જેના લીધે લતા-વેલ પણ હાલી રહી છે. (ધનશ્યામ પ્રભુ પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપે પૂર્ણ દાન કરવા પ્રમેય કરીને સામેથી દોડતા પધારી રહ્યા છે. ત્યારે આ લતા રૂપ ભક્તો કે જે ગુરુના સહારે કે મુખ્ય સખીના સહારે છે તે સૌ પોતાના મહાભાગ્ય જાણીને ઝૂમવા લાગ્યા, નાચી ઉઠ્યા.)

ત્યારે ચારેબાજુની ભૂમિ પણ હરિચાળી છે. અને ભૂમિ પણ સુંદર રીતે શોભાયમાન લાગી રહી છે.

(પ્રભુના ચરણસ્પર્શથી ભૂમિ હરિમય-હરિયાળી થઈ ગઈ અને પોતાનું સૌભાગ્ય થવાને લીધે શોભવા લાગી) આવી ભૂમિ ઉપર પ્રભુ અને રાધિકાજી બિરાજ્યા છે. આપનાં ભૂષણો તથા આપની આકૃતિ ખૂબ જ નૂતન લાગતી હતી.

(તે ઉત્તમ ભૂમિ ઉપર પ્રભુ અને આપને પ્રિય તેવા ઉત્તમ ભક્ત બિરાજ્યા. પ્યારી-ભક્ત (પ્રકટ ફેલીભાવ) તો પ્રભુના આભૂષણ રૂપ છે. જેથી પ્રભુ હંમેશા તેમને પોતાના કંઠમાં માળા રૂપે ધારણ કરી રાખે છે.

વનમાં પણ સાથે જ હોય છે પરોક્ષતાથી અને વ્રજમાં તો સાક્ષાત્ સાથે હોય છે. (પ્રભુનો ભક્ત પ્રતિનો આટલો બધો સ્નેહ વેદ-ઉપનિષદ, ગીતા વગેરે શાસ્ત્રોમાં ક્યાંય પ્રસિદ્ધ નથી. તેથી બ્રહ્મા પર્વત સૌને પ્રભુનું આ સ્વરૂપ નિરાળું જ લાગે છે.) આ બિરાજેલ બંને સ્વરૂપોના મુખની કાન્તિ એટલી રમણીય છે અને પ્રકાશવાન છે કે જાણે ધોર અંધકારમાં ચાંદની છવાઈ ગઈ હોય. આમેય ધનધોર ઘટાને કારણે અંધકાર તો છવાઈ જ ગયો છે.

(ભક્ત અને ભગવાનની આ સ્નેહાત્મક લીલાનો પ્રકાશ તો આપ બંનેના મુખારવિદમાંથી પ્રકટે છે કે જે મુખારવિદ તો શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુજી છે કે જ્યારે માયાવાદના ધોર અંધકારમાં જીવો ભટકી રહ્યા હતા ત્યારે શરદની ચાંદની જેવી સ્વચ્છ શુદ્ધ પ્રકાશ આપે કેલાવ્યો અને સાંપ્રતતાળમાં પણ આપનાં વચનામૃત, બુદ્ધિમાં ભરેલ ખોટા ખ્યાલ, સંશય વગેરે દૂર કરનારા છે. (૧)

શરદની ચાંદની સમાન નિર્મળ અને પ્રકાશમાન પ્રભુ તથા સ્વામિનીજી હવે સ્વરના શાસ્ત્રીય તાન લે છે). કંઠથી અને સાથે સાથે પ્યારીના હાથમાં હાથથી તાળી દઈને તાલની શિલાવટ કરે છે. સાથે સાથે ઋતુ અનૂકૂળ મહાર રાગની શૃંગારવદી છેડે છે જે બંનેના મનને આતિ પ્રસન્ન કરે છે.

(આ પ્રભુ હવે ભક્ત સાથે લીલા કરે છે ત્યારે પોતાની અંદરથી સ્વર પ્રકટ કરે છે અંતઃકરણને જોડે છે. તેથી સાથે કરતાલ દેતાં ક્રિયાને જોડે છે. અને મહાર રાગ ગાય છે એટલે વાણીને-(શૃંગને) પણ જોડે છે. આમ આ લીલા મનસા-કર્મશા-વાચા થઈ રહી છે. તેથી તે ભક્ત-ભગવાન તથા તેના દર્શન કરનાર સૌના મનને પ્રસન્ન કરી દે છે અને આ ત્રણ જોડાય ત્યારે જ તે પુરૂષાત્તમની પૂર્ણ લીલા પૂર્ણાનંદ પ્રકટાવે છે !

આવા શ્રીવિહલ ગિરિધરલાલપ્રભુસ્વરૂપના દર્શન રાધારાણી એકટક કરી રહી છે. આ વ્રજનીબાળા રાધાજી પ્રભુ ઉપર માહી પડી, અને મોહ છે તે સુધ-બુધની વિસ્મૃતિ કરાવી દે છે. તેથી તેમને લોક-વેદ તુચ્છ ભાસે છે અથવા કહો કે ભાસતા

જ નથી. તેથી એકબીજાના કંઠમાં ભૂજા પરોવીને આલિંગનમાં સમાઈ જાય છે કેમકે બંનેઉ એકબીજા ઉપર ટીકી રહ્યા છે, પ્રેમાનંદ વરસાવી રહ્યા છે. પ્રસન્નતાની બોછારથી ચિંજવી રહ્યા છે, ચિંજાઈ રહ્યા છે.

વિરિષ્ટ ભાવાર્થ :

(પ્રભુ જ્યારે ભક્તના મનના તાપ-દુઃખ-અશાનને દૂર કરી પોતાનું માહાત્મ્યજ્ઞાન તેની બુદ્ધિમાં પ્રકટ કરે છે, એ વિહલનું દાન છે અને જ્યારે તેના મનનો નિરોધ સિદ્ધ કરી દે છે, એ ગિરિધરલાલની કૃતિ છે. ત્યારે ભક્ત નિઃસાધન થઈ જાય છે, તેનાં બધાં સાધન પ્રભુ સિદ્ધ કરે છે આવી ભક્ત જે સંસારની જનેતા માયાથી મોહિત હતો તે પ્રભુસંગથી માયાના પાશમાંથી છૂટ્યો અને પ્રભુના પાસમાં બંધાયો. પ્રભુએ તેની મન-બુદ્ધિને કબજે કર્યા તેથી તેવો જીવ મોહિત થઈ ગયો પછી તેના માટે કૃષ્ણ સિવાય કંઈ રહ્યું નહિ. તેથી તે પ્રભુથી બંધાયો અને તેને પ્રભુને બાંધ્યા. એમ પરસ્પર એકાકાર થવા છતાં એક કૃપાનંદ વરસાવનાર હતો અને બીજો તે કૃપારસને માણનારો હતો. એક પ્રેમરસને રેલાવનાર હતો અને બીજો પ્રેમરસને પીનાર હતો. બંને ભગવાન-ભક્ત આનંદ સાગરમાં વિહાર કરતા હતા. એકબીજાના કંઠને લપટાઈને એકબીજાના આત્માને લપટાઈને આત્મામાં આત્મા લુપ્ત ન્હોતો)

(આવી ભક્ત-ભગવાનની અનોખી-ન્યારી લીલા આ ભૂતલ ઉપર સુહાઈ રહી છે.) (૨)

(૨૨) મહાર

૨/૪૩૦

નાટી વે ઝોસી ડરપત ઘનવં

ચલ કહી મૌન રહી પહર ઈકલોં અંગુટી કાટ દર્શનવં

૧

ભાંત ભાંતકી સળ સુલી કીની કણુ સુલી કીની મનવં

૨

વૈસેમે ગરજત સુન શ્રવણ ભૂલ ગઈ સળ વનવં

નચન ઉલાટ વઢન જળ દેખત ભિછુરે સળ ચેનવં

૩

ભાવાર્થ :

ગોપીને પોતાના શ્યામ માટે અતિશય સ્નેહ છે અને તેમને નાનકડા બાળક જાણે છે. તેથી તે નાટી પોતાની સખીને કહે છે કે - અત્યારે ધન ગાજી રહ્યો છે અને તે તો (પ્રભુ) વનમાં છે અને તે તો ધનથી એવા ડરે છે કે વાત ન પૂછો ! (વે ઝોસી ડરપત ધનવં) હવે તેની પાસે કોઈ ઉપાય પણ નથી છતાં મનમાં કંઈક ઉપાય મળે

તે માટે ચૂપચાપ એક મહત્તર સુધી વિચારવા લાગી. (પહે કહી મોન રહી. મહત્તર હીકલો) અને મશ્ન સુલઝાવવા માટે પોતાની દશે આંગળીના નખ દાંતથી કાપી લીધા. (આવું વિચારમગ્ન દશામાં હંમેશા બને છે.) (૧)

બીજી ગોપીએ તેને જાતજાતની રીતે હિંમત આપી અને તેથી તેના મનનું કંઈક અંશે સમાધાન થયું. એટલામાં જ તેના કાને મોટા મોટા અવાજ બૂમો-ગોકીરિના પડયા કેમકે વનમાંથી ગોવાળો પાછા આવી ગયા હોય તેમ જણાયું. ત્યારે તે પોતાના દેહની સુધ પછા ભૂલી ગઈ, મતલબ કે થોડી વાર પહેલાની દેહની સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ. (૨)

તે પોતે જે આંખો બંધ કરીને વિચારતી હતી તે હવે આંખો ખોલીને પ્રભુના વદન કમળના દર્શન કર્યા ત્યારે વિરહ દુઃખવાળા તેમને ચેન પ્રાપ્ત થયું. (ખિણુરે સંબ ચેનન તે) આ શ્રીવિકલ ત્રિદિધર પ્રભુ વગર તો બેહાલ થઈ ગયાં હતા તેમને પ્રભુના દર્શનને લીધે નયનોથી જ સંયોગ પ્રાપ્ત થયો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

નારી કહેતાં જીવભાવવાળી આત્મા. ધન કહેતાં સંસાર. જેનામાં જીવભાવ પ્રબળ છે તે અધ્યાસોથી ગ્રસ્ત છે. માયાની પક્કડમાં છે તે સંસારથી ખૂબ ડરી રહ્યો છે, છૂટવા માગે છે પણ કંઈ ઉપાય મળતો નથી. તપ-ધ્યાન કર્યું પણ કંઈ ન વળ્યું (મોન રહી). દેહને અનેક પ્રકારે કષ્ટ આપવાના ઉપાય કર્યા. (અંગુરી કાટ દશનન તે) પોતાની જ આંગળીના નખ પોતાના જ દાંતથી કાપ્યા.

જાનમાર્ગ પણ અપનાવ્યો. (ભાંત ભાંત કી સંબ સુધી કીની) અને યોગમાર્ગ પણ અપનાવી જોયો. (કણ સુધી કીની મનતે) મનથી ત્યાગ તે યોગ અને બહારની ત્યાગ તે સાંખ્યજ્ઞાન. પણ આ બધાં ઉપાયો કરવા છતાં જે ભય હતો તે દૂર ન થયો. અભયતા પ્રાપ્ત ન થઈ.

પરંતુ જ્યારે જીવ આખરે થાકી-હારીને પ્રભુને શરણ થયો અને પ્રભુએ પોતાના ધીર-ગંભિર સ્વરથી “મા શુચઃ” તેમ કહ્યું. (વૈસેમ ગરજત સુન શ્રવણન) અર્જુન ભક્ત હતો છતાં લોક-વેદમાં કહેલા પાપ વગેરેથી કેટલો ડરતો હતો ? તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય તેને નહોતો સૂઝતો. હતાશ થઈ ગયો હતો. પણ જ્યારે તેણે કહ્યું. “હવે આપ કહેશો તેમ જ કરીશ.”

અને પછી તો બાકીનું બધું ભૂલી ગયો. માત્ર શરણાગત રહ્યો. (ભૂલી ગઈ સંબ તનતે) આ શરણાગતિ પછીનું ચરણ શ્રીમહાપ્રભુએ સમર્પણ. કહ્યું છે તે તો ગુરૂ જ્યારે અજ્ઞાન દૂર કરે અને નયન ઉધારે ત્યારે પ્રભુના શ્રીમુખના દર્શનમાં

રૂચિ ઉપજે. અને ત્યારે સહસ્ત્ર પદ્ધિવત્સરથી ખિણુર્યાની સભાનતા થાય. (ખિણુરે સંબ ચેનનતે) કે માટી ચેન-અભયતા થાલી ગઈ હતી. તે હવે મળી અમે શ્રીવિકલ-ત્રિદિધર વગર આજ સુધી બેહાલ ભટકતા હતા. સમર્પણ પહેલાં, જ્યારે અમારી દૃષ્ટિ નહોતી મળી ત્યારે આવી હાલત હતી. પણ હવે નયન ખૂલતાં માહાત્મ્યજ્ઞાન થતાં અને વદનદર્શન થતાં સ્નેહ ઉપજ્યો. તેથી ભક્તિ થઈ ગઈ છે. સમર્પણ સિદ્ધ થઈ ગયું છે.

(૨૩) મહાદત્ત

૨/૪૩૨

સખીની બન લી રહીએ બાલ	૧
લગ ગરજત બરસત સગરે દિન ક્યોં લાટ બૈલી ડરાલ	૧
કરો વિચાર સબે ભિલ ઐસો ઈતનો કટ ઠહેરાલ	૨
ઉનહીં ઓટ લે ચલ તૂ મોંકું કહા રહી સોચાલ	૨
પપૈયાં બોલ સૂનત ચા વનમેં ત્યોં મોંકું ઉટકાલ	૩
શ્રીવિકલ ત્રિદિધરનાલાલ સંગ ઝાજ મોંહી કો ભિબલ	૩

ભાવાર્થ :

હું સખી, હવે નાહિ ચાલે, હવે તો વનમાં જઈને જ રહીશું. નાહિ જવા માટેના તું અનેક બહાણા આપી રહી છે કે ધન ગરજે છે, આખા દિવસનો વરસાદ પડી રહ્યો છે વગેરે વગેરે કહીને તું મને ઘરમાં જ બેસાડી રાખીને ડરાવી રહી છે. (૧)

તો વળી પાછી કહે છે કે ચાલો આપણે બધાં બેસીને વિચાર કરીએ... અથવા તો કહે છે કે - આ પ્રકારે જઈએ શું ? અથવા કહે છે - આટલું કરીને જઈએ... આમ અનેક પ્રકારો કરીને તું ટાળી રહી છે.

બસ - હવે તો તું મને તેમના પ્રતિ લઈ ચાલ. હવે તૂં શાનો વિચાર કરી રહી છે ? હવે કયું બહાણું વિચારી રહી છે ? (૨)

જો હવે હું જ તને કહું કે ક્યાં જવાનું છે તે ? જે વનમાં પપૈયા બોલતાં સંભળાય છે તે વનમાં મને લઈ જા. હવે તો મારે ભિંજાવું જ છે, કેમકે ભિંજાઈ જવાનું બહાણું પણ ન શોધતી આજે તો મારે શ્રીવિકલ ત્રિદિધરલાલની સાથે જ ભિંજાવું છે. આ માતું કામ તું જ કરી શકે તેમ છે માટે હવે તો વનમાં જઈને જ રહીયે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

હું સખી વનમાં જવાનું રહેવા દે... ('બન લી જાય' રહેવા દે) તું એટલે કે તું આ પ્રપંચ જગતને છોડીને સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાની વાત કરે છે ? જગતથી ભાગવાની

વાત કરે છે ? અને તું એમ કહી કહીને ડરાવે છે કે ઘરમાં તો અહંતારૂપ થન હુંકારો કરતો ગરજ્યા કરે છે અને મમતારૂપ જલ ચારે બાજુ જીવનભર વરસ્યા કરે છે ? શા માટે ઘરથી ડરાવે છે ? અને તું તો બેઠી છે, વનમાં જવાની તત્પરતા તો છે નહિ. સાધુ તો બેસે નહિ ચાલ્યા કરે, ઘરવાળા તો બેસે-સુવે. આપણને પૂર્ણ વેરાગ્ય થયો નથી કે નથી દૃઢ બીજભાવ થયો, પછી વાસનાના ધાંસડાં પોટલાં ઉઠાવીને વનમાં જવાનો શું મતલબ ? માટે આ બાબતે જે બીજા યુગોમાં કરતા આવ્યા હતા તેવું કળીકાળમાં કરવું જોઈએ કે નહિ તે બાબતે બધાં મળીને શ્રી આચાર્ય વચનો બાબતે વિચારો. પહેલાં અહીં ઘરમાં એવું કરવું જોઈએ કે પ્રભુ પ્રતિનો ભાવ આપણામાં સ્થિર થાય. (ઠહેરાય). તેમ થવા માટે આપણી દિશા તેમના પ્રતિ જ હોવી જોઈએ. એટલે કે 'કૃષ્ણ જ માત્ર તાત્પર્ય' હોવું જોઈએ. (ઉન્હીં ઓર લે ચલ) આપણી કૃતિ પણ તેવી અને સોચ પણ તેવી જોઈએ.

જ્યાં પ્રપંચના બોલ સંભળાય એટલે કે વિરહમાં તડપતી વૃંદાઓ જ્યાં ગોપીગીત ગાતી હોય તેવા વનમાં આપણો પણ પહેલાં ભિંજાવાનું છે. અને વિરહમાં ભિંજાયા પછી જ શ્રીવિકલ કે જે આપણા અશ્વાનને ફૂર કરી પ્રકાશ રૂપે રાહબર ઘરો અને જે આપણો આ વિરહ દુઃખનો ભાર ઉપાડી લેશે (ગિરિધર) અને આપણને સતત સંગોનું સુખ આપશે અને આપણને કહેશે કે તારા પ્રેમથી તું મને ભિંજવી દે. આમ પરસ્પર પ્રેમથી ભિંજાઈ જઈશું.

દાન

(૨૪) મહાર

૨/૪૨૮

કોઉ માઈ લેહોન્ની ગોપાલ

દલિકો નામ શામલન સુંદર ભિસર ગાયો વજબાલ

૧

મટુકી શીશ ભમત વજવીથન બોલત વચન રસાલે

ઉક્રનત તક યુબત ચહું દિશતે મન આટક્યો નંદલાલે

૨

હંસ મુસક્યાય ઓટ ઠાડી વહે ચલત ઉલટી ચાલે

સૂરશ્યામ ભિન ઓર ન ભાવે વહ વિરહીન બેહાલે

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાનામાં થયેલ ભગવદાવેશને કારણે લોક-વેદને વિસરી ગઈ છે. તેને તો સર્વત્ર કૃષ્ણલીલાના જ દર્શન થાય છે. અરે ! લીલાનું એક પાત્ર તે બની ગઈ છે. તેથી ઘરેથી તો દલિ વેચવાને તેનાં ઘરવાળાઓએ મોકલી છે પણ તે તો

પોતાનામાં રહેલ છલોછલ ગોપાલને વહુંચવા નીકળી છે. કહે છે ગાયોના દૂધ-દહીંથી ય આગળ વધીને આ ગાયોનું પોષણ કરનાર જે છે તેને લઈ લો. પછી દલિ-દૂધથી પોષણ થવાને બદલે ગોપાલ જ તમારું પાલન-પોષણ કરશે. સાધનો છૂટી જશે. ગોપાલ જ તમારા સાધન બની જશે. તેથી તો દલિને અનેક નામે વહુંચવા નીકળી છે. જો કોઈને શામ જોઈતો હોય એટલે કે સર્વ રંગો જેમાં શોષાઈ જાય તેવો રંગ અથવા શુંગાર ભાવવાળો રંગ, તો તે લો, કોઈને તૃષ્ણ હોય ચાહે તે ભજનાનંદરૂપ હોય, અથવામૂત રૂપ હોય. તો તેવા જળનો ભરેલો ધન-વાદળ પણ છે મારી પાસે. જો કોઈને સુંદરતા ગમતી હોય તો પૂરા વિશ્વની સુંદરતા જેનામાં ભરી પડી છે. તે સુંદર પણ મારી પાસે છે. આ અનેક નામો પ્રભુના તેને યાદ આવે છે પણ તે દલિ નામ ભૂલી ગઈ છે. પ્રપંચ વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ છે, ભગવદાસ્તિ થઈ ગઈ છે. એવો નિરોધ આ વજબાળાને થઈ ગયો છે અને વજ એટલે ચાલવું. તેથી આ બાળા પણ પ્રભુના સંકીર્તન કરતી કર્યા કરે છે. જાણ કે સાધુના લક્ષણો ગ્રહી લીધા હોય ! અથવા પ્રભુના વિરહમાં ઘર છોડીને નિકળી ગયેલ ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસીની હોય અથવા વ્યસનાવસ્થા પછીની દશા થઈ હોય. (જૂઓ ભ.વ. અને સં.નિર્ધાય)

(૧)

તેના શીશ પર મટુકી છે. એટલે કે જેમાં તેનો શ્યામ ભિરાજે છે તે વૈકુંઠ લઈને તે ફરી રહી છે. (મટુકી શીશ ભમત) અથવા સર્વશ્રેષ્ઠ તેના માટે શીશ-પ્રાણ નથી પણ મટુકીમાંનો શામ છે માટે તો શીશ પર ધારણ કરે છે. આજે જગતનો નાથ ગોકુલનો નાથ બન્યો છે અને તેથી વજની કેડીઓ પર ફરી રહી છે. કૃષ્ણ તો પ્રેમની સાંકડી ગાલીમાં મળશે નહીં કે કર્મ-જ્ઞાન-ઉપાસના-મધાદિભક્તિ રૂપ વિશાળ માર્ગ પર, તે આ ગોપી જાણે છે અને તેથી તો પુષ્ટિ ભક્તિમાં જે મુખ્ય રસ છે, તે તેની વાણીનો વિષય બન્યો છે. ભગવાનના નામ પણ રસયુક્ત છે રસ છે, તે તેની વાણીનો વિષય બન્યો છે. ભગવાનના નામ પણ રસયુક્ત છે રસ છે, તે તેની વાણીનો વિષય બન્યો છે. ભગવાનના નામ પણ રસયુક્ત છે તે જ કૃષ્ણ છે તે કૃષ્ણ ગોપીના પ્રેમને કારણે ઉભરાઈને તેના અંગે અંગને ભિંજવા તેની સર્વ ઈદ્રિયોને ભિંજવવા ઉભરાઈ રહ્યો છે. ચારે દિશાથી રસ-તક ઉભરાઈ રહ્યું છે કેમકે ગોપીનું મન નંદલાલમાં આટકી ગયું છે. નિરોધ-માનસી સિદ્ધ થયાં છે. જેનું મન પ્રભુમાં આટકે તેને પ્રભુ ભિંજવી દે પોતાના રસથી, તે જ તો પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ છે. ભક્તિ જીવની અને પુષ્ટિ પ્રભુની. (૨)

ત્યારે ગોપીના રોમેરોમ હસી ઉઠ્યા અને એકાંતમાં ઉભી રહી ગઈ. તેને લાગે છે કે સામેથી પ્રભુ પધારી રહ્યા છે તેના રસને આરોગવા. ગોપી વિચારે છે શું સાચું જ પ્રભુ મારા પ્રતિ કૃપા કરે છે ? જેથી થોડાંક ડગલાં ઉલટાં ચાલે છે. જો મમાણા હશે તો પ્રભુ આગળ નહિ વધે અને જો પ્રમેય હશે તો તે મારી ચાલ નહિ જૂઓ.

કદાચ એમ હોય કે ગોપી પ્રભુને વધારે લલચાવવા ઉલટી ચાલે છે, મુખ નથી ફેરવતી, ચાલ જ ફેરવે છે તથા સંતોઈ પણ જાય છે. (આટ હોડી દે) અથવા કહો કે સંસારીઓને મન આની ચાલ બધી ઉલટી જણાય છે. પરંતુ તેને પ્રભુ વગર - બીજું કંઈ જ નથી ગમતું અને તે તો પ્રભુ વિરહથી બાવરી બની ગયેલી છે. તેથી આતું નાટક કેટલું લાંબુ ચાલે ? ગોપીના સૂર “કોઈ ગોપાલ લો...” તે શ્યામને પહોંચી ગયા. તેથી હવે તો સૂરશ્યામ એક થઈ ગયા. (૩)

સંધ્યા સમય (સંધ્યા આરતી)

(૨૫) મહાદ

લાલ માથી ભિજત આંચે ગોલ
પીત દુભાલો અલિક બિટાજત, કલગી અલિક સ્નેહ ૧
ગટજત ગગન મુંદંગ બજાવત, પવન ઝકોટત મેહ
શ્રીવિહરગિરિદિવનલાલકી - ઝલકત સાંવરી દેહ ૨

ભાવાર્થ :

જોને માઈ, વનમાંથી ગાયો ચરવાનીને લાલન ભીજાઈને આવ્યા છે. (લાગે છે કે વનમાં પણ આપના સ્નેહીઓએ આપને ભીજવી દીધા છે.) હવે ઘરે આવ્યા છે. (એટલે કે આલો જ સ્નેહ અહીં પણ આપજો.)

આપના મસ્તક ઉપર પીળા રંગનો દુભાલો. ઉત્તમ પ્રકારે બિટાજે છે. પીળો રંગ નૂતન-નવીન-ચિત્રવિચિત્રનું પ્રતિક છે. જેથી તે પ્રકારે આપની સર્વ પ્રકારે સેવા થઈ હોય તેમ લાગે છે. મસ્તક જ આખા દેહનું પ્રતિક હોવાથી, દુભાલાથી પ્રભુની સેવા થઈ જેથી પૂરા શ્રીઅંગની સેવા થઈ! અને તેની ઉપર કલગી બિટાજે છે તે તો અધિકત્વ છે, સ્નેહ રૂપ છે. સ્નેહથી કરેલ આપની સેવાથી આપને પ્રેમથી ભીજવ્યા છે. (૧)

તેથી તો આવા ભાગ્યશાલી યજ્ઞવાસીઓની પ્રસંશા કરતાં ગગન એટલે કે સ્વર્ગના દેવો વગેરે મોટા અવાજે જય હો... ના નાદ સાથે મુંદંગ બજાવે છે. રાસમાં મુંદંગ ખાસ આવે છે. અને પવન ફૂરેથી અમૃત વર્ષાનાં છાંટણાંથી અભિષેક કરી પૂજા કરે છે. આવાં શ્રીવિહરનાં પરમપ્રિય ગિરિધરલાલનો સાંવરો દેહ શોભી રહ્યો છે. (૨)

(૨૬) મહાદ

સખીટી અબ ક્યો ન બટખત મેહ
જ્યોં લો પીચ આવે બનતેં લટ તોલોં વીચનેક દેહ ૧
નાતત મોહી લે ચલી ભિજત હી છાંડ દેઉ ચહ ગોહ
અટી સુંદરી તેરે મીતમ આચે, કાહેકો કટત સંદેહ ? ૨
ભિજ પાલ ભીજ્યો ઉપદેનાં ભિજ રહે સબ આપ
શ્રીવિહરગિરિદિવન લાલસોં કટ ભિજ્યોં હી ભિલાપ ૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વિરહમાં અતિ તપ તેવી ગોપી પોતાની સખીને કહે છે. આ વરસાદ વરસતો બંધ કેમ નથી રહેતો ? કેમકે જો આ કારણસર પ્રભુ ઘરે ન આવે કે મોડા આવે. (વનમાંથી) ત્યાં સુધીમાં તો આ દેહ થોડોક જ રહેશે પ્રાણ જવાની અણી પર રહેશે. (૧)

બીજા ઉપાય તરીકે તું મને ભિંજાતાં જ વનમાં લઈ જા, નહિ તો આ ઘર (કે દેહ) છોડવા પણ હું તૈયાર છું. આવી અધિરાઈ ભરી યાચના કરે છે ત્યારે સખી કહે છે. - અરે સુંદરી, તું શા માટે આપના આવવા બાબતનો સંદેહ કરે છે ? જો તો ખરી તારા પ્રીતમ આવ્યા છે. તેમનાં પાલ-ઉપરણા અને પોતે આખા જ ભિંજાઈ ગયા છે. (૨)

હવે તું તે ગિરિધરલાલની સાથે ભિલાપ પણ ભિંજાયેલા છે શ્રીઅંગથી જ કર. પ્રભુ તો આનંદ-પ્રેમરૂપ હોવાથી નિઃસાધન જીવોના પ્રેમથી ભિંજાઈ જાય છે. આવા પ્રેમરસથી ભીજાયેલાનો ભિલાપ પણ પ્રેમ-ભીનો જ કરવો. (૩)

(૨૭) મહાદ

ગાય સબ ગોવર્દનવેં અર્ધ
બજાટા ચટાવત શ્રીનંદનંદન વેણુ બજાટા બુલાઈ ૧
લેટી ન લીટત ગોપ બાલક પે અતિ અલુટ વ્હેં લાઈ
ભાટી મીત મદનમોહનસોં દુલકી નદી બાઈ ૨
નિરખ સ્વરૂપ વજરાજકુંવરકો નયનન નિરખ નિકાઈ (સીટાઈ)
કુંબલદાસ પ્રભુકે સન્મુખ ઠાડી ભઈ માનો હિખ લીખાઈ ૩

ભાવાર્થ :

ગોવર્ધન પર્વત પર ગાયો ચરતી હતી. શ્રીપ્રભુ તો નાનાં વાછરડાંને ચરાવે છે,

ગોકુલની પાસેજ. સાંજનો ઘરે જવાનો સમય થઈ ગયો છે. જેથી પ્રભુએ વેણું બજાવીને સોને બોલાવવા અવાજ દીધો. (૧)

ગોપ બાળકોથી જે ઘેરી ઘેરાતી નથી તેવી ગાયો ખૂબ આતુરતાપૂર્વક દોડવા લાગી. ગાયોને પ્રભુ પર એટલો પ્રેમ વધ્યો કે કૂંધ શ્રવણ લાગ્યું કે જેની નદી બનીને વહેવા લાગી. (૨)

ઘજરાજકુંવરનું સ્વરૂપ નિરખીને ગાયોની આંખોમાં ટાઢક થઈ એટલું જ નહિ તે પ્રભુને પોતાની આંખોથી પૂરા પી લેવા માંગતી હોય તેમ એકટક થઈ ગઈ. ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ ગઈ, નિરોધ થઈ ગયો. સર્વ ઈંદ્રિયો પ્રભુ સાથે જોડાઈ ગઈ. (૩)

વિશેષ ભાવ :

ઈંદ્રિયોવાળા જીવ (ગાય) જ્યાં પોતાની ઈંદ્રિયો પોસાય તેવા સ્થળે (સંસાર) (ગોવર્ધન) ચરી રહી હતી. પ્રભુ તો દૂર દૂર નંદનંદન રૂપે નાના વાછરડાનું (નિઃસાધન જીવોને) ખુદ પોષણ કરી રહ્યા છે.

પ્રભુને દયા ઉપજી ન્યારે પેલા દેવી પુત્રિ જીવો, જે દૂર દૂર સંસાર મગ્ન છે તેમના માટે શ્રીઆચાર્યજીને ભૂતલ પર મોકલ્યા (વેણુ રૂપે) ભગવાનના મુખારવિદ રૂપે આ વલ્લભના વચનામૃતથી જે દેવીપુત્રિ જીવો હતા તે ખૂબજ આતુરતાથી દોડવા લાગ્યા. શ્રદ્ધસંબંધથી તેમને ભાન થઈ ગયું કે આપણે તો સહસ્ત્ર પદિવસસરથી સંસારમગ્ન છીએ. હવે સાંજ વેળા થઈ છે. આપણા મૂળધામમાં પાછા જવાનો સમય થઈ ગયો છે. આ સંસારી જીવો કે જે કર્મ-જ્ઞાન-ઉપાસના (તેમ અનેક ગોપો) દ્વારા ઘેરાતા નહોતા. સંસાર છોડી ભગવાન તરફ આવતા નહોતા. તે જ જીવો ખૂબ જ આતુરતાપૂર્વક ધસમસતા પ્રભુગામી થઈ ગયા ! અને શ્રીવલ્લભના સેવા-કથાની સાધના દ્વારા તેમનામાં શ્રીમદનમોહન પ્રભુમાં સહજ પ્રીતિ વધવા લાગી તે એટલી હદ કે રસરૂપ (કૂંધ) પ્રેમ છલકાઈ જવા લાગ્યો, કર્માંક વ્યસનદશા રૂપે તો કર્માંક કીર્તનરૂપે તો કર્માંક વિરહવેદના રૂપે તો કર્માંક લોક-વેદ-વિસ્મૃતિ રૂપે અને આ રસ, નદી વહે તેમ વહેવા લાગ્યો. તેના સંગે અનેક અન્ય જીવોનું કલ્યાણ થઈ ગયું. વિરહ પછી પ્રાપ્ત સંયોગ રસમાં મગ્ન આ જીવો ઘજરાજકુંમાર (ત્રિલોકનો નાથ ગોકુલપતિ થયો તેવા અલૌકિક ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ) સ્વરૂપને નિરખતાં નિરખતાં આ ભક્તોના પૂરા અંગમાં શિતલતા છવાઈ ગઈ. વિરહનો તાપ પૂર્ણ શાંત થઈ ગયો. તેની ચરમસીમા તો એટલી થઈ ગઈ કે જે ચંચલ હતા કે જ્યારે સંસારી હતા તે રસરૂપ સ્થિર થયા જે રસરૂપ કંઈક સ્થિર છતાં વહેતા હતા તેવા હવે ધનરૂપ સ્થિર થઈ ગયા, ચિત્ર જેવા સ્થિર પ્રભુમાં તેમની સર્વ વૃત્તિ

સ્થિર થઈ ગઈ. જાણે ફીબ્રડ વોટરમાંથી આઈસ થઈ ગયા ! નિરોધ સિદ્ધ થઈ ગયો. આનું જ નામ પ્રભુની સન્મુખતા.

(૨૮) મહાદ

માલો ભલો બન્ધો આવે હો દેખત છાય ભાવે હો	
મોટપંખડે ચંદુવા નીકે માથે બાંધ લીચે	
ગુંબજલકે હાટ બનાવે સભ શુંગાટ કીચે	૧
કુંડલ બિંદા કદંબ મંજૂડી ચૂરણ કુંવલ સોહે	
મુગમદ લીલક ભોંઈ મન્મથ ઘનુ દેખત સભ જગ મોહે	૨
શ્યામ કલેવટ ગોટજ મંડિત કોમલ કમલદલ ભાલ	
પદમાનંદ પ્રભુ ગોપ વેષલટ કૂજત વેણુ રસાલ	૩

ભાવાર્થ :

આ કૃષ્ણ કે જે પરશ્ર્વલ ભગવાન નારાયણ છે. એ ખૂબ જ સુંદર વેશ ધારણ કરીને આવી રહ્યો છે. જેમના દર્શન કરતાં જ આત્મામાં તેમના પ્રતિ ભાવ પ્રકટે છે. એમનું સૌંદર્ય શાના છે ? મસ્તક પર મોર ચંદ્રિકા ધારણ કરી છે. (નિષ્કામ પ્રેમ જેના માટે સર્વશ્રેષ્ઠ ભૂષણ છે) કે જેને આપ શ્રીઅંગના સર્વશ્રેષ્ઠ અંગ શીશ પર ધારણ કરે છે. (૧)

જેમણે ગુંજાકળની માળા શ્રીકંઠમાં ધારણ કરી છે. વનની શુદ્ધ વેલી પર થતા આ ગુંજા જે સર્વને સુલભ હોઈ શકે. આવા નિઃસાધન જીવો ભલે તે તામસ (શ્યામ) હોય, રાજસ (લાલ) હોય કે સાત્ત્વિક (સફેદ) હોય પણ તેમને આપ કંઠમાં તથા હૃદય પર ધારણ કરી સખ્યભાવનું દાન પણ કરે છે. આ શુંગારને આપ પૂર્ણ શુંગાર કહે છે. શુંગાર ભાવનું પૂર્ણ દાન આ ભક્તોને આપ આપો છો.

કુંડળની વચ્ચેની જગામાં કંઠબની તાજ મંજૂડી (માંઝર) જેનો ફૂલ તથા ફળ પ્રાપ્તિના ભાવમાં ઉત્સુકતા છે. તેવા જીવો. શ્રવણના અધિકારીઓ આપણા કુંડલમાં બિરાજે છે. શીરની બેઠક ઉપર વાળ બિરાજે છે. વેદની અનેક શાખાઓની જેમ આપના ભાલમાં મુગમદનું (કસ્તુરી) તીલક શોભે છે. આપની ભ્રમર જાણે કામદેવનું ધનુષ્ય હોય તેમ જણાય છે.

આપના ભક્તો કસ્તુરી (આપની) સુવાસથી આકર્ષાઈને ભ્રમણ કરી રહ્યા છે. જે આપના ભાલ પર બિરાજે છે અને આપ કોઈને પ્રમેય કરીને મોહિત કરો છો કામદેવ તો ધનુષ્ય પર બાણ ચડાવી મારે એટલે જીવ મોહિત થાય, પણ આપ તો માત્ર ધનુષ્ય જ ધારણ કરો અને જીવ મોહિત થાય છે. આપની ભ્રમર આવા

ધનુષ્ય જેવી છે. જેનાથી આપ તો કૃપાકટાક્ષ કરીને જ આવને આપના તરફ આકર્ષિત કરી દોડતો કરી દો છો. (૨)

આપની દેહાકૃતિ શ્યામ વર્ણની છે, બધા જ રસ જેમાં સમાઈ જાય છે. બધા જ રંગ જેમાં સમાઈ જાય તેવા આપ છો. તેવા દેહ ઉપર ગોરજ મંડીત થઈ છે. ઈંદ્રિયોવાળા સંકડો અંશરૂપ-રજરૂપ જીવો (ગોરજ) આપના દેહનું સ્પર્શસુખ માણી રહ્યા છે. આપ એવા કૃપાળુ છો કે શુદ્ધ તેવી રજ સમાન જીવોને આપના દેહ પર ધારણ કરો છો અથવા કહો કે આ સૃષ્ટિના ધારણ કરનાર આપ જ છો. આપની વિશેષ કૃપા તો એ છે કે આપે કોમળ કમલપત્ની માળા ધારણ કરી છે. આ દલ કોમળ, સુવાસીત અને શુદ્ધ છે. આ એવા ભક્તો છે જે હંમેશા આપના સુખ અને આપની પ્રસન્નતા ઈચ્છી રહ્યા છે. “શુદ્ધા પ્રેમ્યાતિ દુર્લભા:” (પુ.મ.મ.) ગોપીજનો-ભક્તો માહારૂપે આપના હૃદય પર ચિરાજે છે. ત્રણ પ્રકારના સાત્ત્વિક સફેદ (શુદ્ધ), રાજસ લાલ (કોમળ) તામસ કાળા (સુવાસીત) ભક્તોના ભાવ છે. જે માહારૂપે એક થયા છે માટે નિર્ગુણ છે.

આવા પ્રભુ આનંદરૂપ જ નહિ પણ પરમાનંદ રૂપે પ્રજામાં ચિરાજ્યા છે, તે એટલા માટે કે પ્રજાભક્તોનો પ્રેમ સ્વીકારવા આપ પણ તેમના જેવા ગોપ બની ગયા અને ગોપોનો પ્રેમ સિદ્ધ કરી દેવા માટે આપ પોતાના રસરૂપ (પરમ આનંદ) ને સ્વરૂપે બનાવી વહાવી રહ્યા છે. આ પ્રકારે એક સાથે અનેક ભક્તો સાથે ક્રીડા કરી રહ્યા છો. આપની વાણીને (વેદને) વિશિષ્ટ સ્વરૂપે (પુષ્ટિ ભક્તિરૂપે) પ્રકટ કરી રહ્યા છો. (૩)

(૨૯) મહાર

લાડીલો લડયાથ યુલાવત દેનુ
ચટકદંઠ ધૂમટ લીટી કાજ પીયટી પૂરત મથુર સ્વર લેનુ ૧
ચૂચકાટત પોછત સુંદટકટ સકલ સુભગ સુખ એન
ગોવિંદ પ્રભુ કો મુખાટવિંદ દેખ હૂંક હૂંક સળ શ્રવત સ્તન પથરેન ૨

ભાવાર્થ :

જે સકલ પ્રજાભક્તોના (ગોપી, પશુ, પંખી, ગોપ, વનસ્પતિ, જડ વગેરે સર્વના) લાડીલા છે તે ધેનુને (ગાય) ઈંદ્રિયોવાળાને કે પૂરી જડસૃષ્ટિને (પૃથ્વી) પૂકારે છે. વેદવાણી પ્રકટ કરી સન્માર્ગ બતાવે છે અને તે પણ કર્દબ વૃક્ષ ઉપર ચઢીને આ બધાં (કદ) અસન્માર્ગથી, (કદને) વિનાશ માર્ગથી બહાર કાઢી (કદપ) સન્માનીય માર્ગ પર લાવવા માટે આપ પૂકારે છે. ત્યારે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની ગાથો (જીવો

વગેરે) કોઈ ધૂમટ, ધોરી, કાજરી-શ્યામ, પીળી વગેરેને આ બોલાવવાની રીત પણ વેશુના (મહાપ્રભુ) મથુર સ્વરથી પ્રસન્ન કરીને છે, આજ્ઞાવાચક કે ઉપદેશાત્મક નથી સામવેદની ઋચા સુંદર ગાનમય છે તેમાં આપની પ્રિય વેશુમાંથી (વેદ)માંથી નિકળતા સ્વર (અક્ષરમાલા) મથુર-મીઠા સ્વાસ્થ્યપ્રદ છે. (૧)

જ્યારે તે ગાયો નજીક આવે છે ત્યારે પ્રભુ તેમને ચૂચકારે છે. (અજ્ઞાનીને પ્રસન્ન કરે છે) તો કોઈને લૂછે છે (તેનામાં રહેલા દોષોને દૂર કરે છે) અને તે પણ સ્વયં પોતાના હસ્તકમલથી. આ સ્પર્શ પૂરી સૃષ્ટિના સૌભાગ્યથી પણ વિશેષ છે. ગાયો પ્રભુની સેવા કરે છે તો પ્રભુ તેમને સ્વઅંગ સુખ પ્રદાન કરે છે. આવા ગોવિંદ (ગાયોના પતિ-રક્ષક) જીવનાસ્વામીપ્રભુનું મુખારવિંદ (શ્રીમહાપ્રભુ)ને નિરખીને ગાયોનાં સ્તનમાંથી દૂધ શ્રવવા લાગે છે. શ્રીપ્રભુનું મુખારવિંદ જ જીવમાં ભાવ છલકાઈ દેવા સમર્થ છે. જેથી ગાયો પોતાનો આનંદ (કીર્તનથી) હૂંક-હૂંક કરીને પ્રકટ કરે છે અને પોતાના હૃદયનો ભાવ છલકાવી દે છે. જે ભાવનું (દૂધ) પ્રભુ પાન કરે છે. (૨)

(૩૦) મહાર

વનતે આવત હે ગોપાલ
નૈક સમઝ યલ વનહી દીખાઉ અતી પ્યારો નંદલાલ ૧
ભીજત હી અપની ગાથાન સળ આજ સંવાટી લાથો ૨
વેટે વચનકો મોહી અચટજ કોને જલ સૂનાથો
અળ તો દાટા નીકી લાગત હે દેખત નંદકીશોટ
શ્રીવિહલ ગિરિદત્તકો મીઠવોં ઓટ બોલેગો મોટ ૩

ભાવાર્થ :

સખી પ્રભુની મુખ્ય પ્રિયાને કહે છે કે તું ધીરજ રાખ, વનથી ગોપાલ આવી જ રહ્યા છે. તે બીજે ક્યાંય પધાર્યા નથી. તને જે અતિ પ્યારો નંદલાલ છે તેને ભરોસો ન બેસતો હોય તો તને વનમાં લઈ જઈને બતાવું. થોડીક વાત તો સમજ. (૧)

પોતે ભીજાઈને વરસતા વરસાદમાં પણ પોતાની ગાયોને આજે સંવાટી (સંભાળીને) લાવ્યો છે. તને આવા અવિશ્વાસવાળા વચનો કોને કલા ? મને તો આશ્ચર્ય થાય છે. (૨)

જો નંદકીશોટ કદાચ પધાર્યા છે તેથી આ થટા (વાતાવરણ) પણ સુંદર-મનોહર લાગે છે અને મિલાપના સંકેતરૂપે મોર પણ બોલશે. વર્ષા પૂર્વ જેમ મોર બોલે છે તેમ શ્રીવિહલ ગિરિધરનો મિલાપ હવે સહજમાં છે. (૩)

અન્ય ભાવાર્થ :

વિરહી ભક્ત પ્રભુ વગર ખૂબજ આતુર થઈ ગયા છે અને સંયોગ માટે ઝૂટી રહ્યા છે ત્યારે તેની સખી કે જેનો રસ સ્થિર થયેલો છે તેવી ગોપી કહે છે આ નંદલાલ તે જ તો આપણી ઈંદ્રિયોનું પાલન કરવાવાળા છે, તે ગોપાલ છે. વનમાં ચાલ એટલે કે સંસાર (ધર)થી દૂર ચાલ તો તને તે દેખાડું પણ તેના માટે (નેક સમઝ) થોડીક સમજણની જરૂર છે. બુદ્ધિને સમજાવ્યા વગર સંસાર છૂટવો બહુ દુષ્કર છે. ત્યાં તને ખારો નંદલાલ બતાવું. તે જ આત્માનો પણ આત્મા છે તે જ માત્ર ખારો છે અને તે સારસ્વત કલ્પના પ્રજમાં રહેલો નંદલાલ જ છે. બીજો કોઈ નહિ. (ખારો નંદલાલ)

આ તો પુષ્ટિપ્રભુ છે તે તારા શુદ્ધ વિરહથી-શુદ્ધ પ્રેમથી તે ભિંજાઈ ગયો છે તે પોતાનાં, સ્વજન સમાન ગાયોને ભેગી કરીને, પોતાના પરિકર સાથે આવી રહ્યો છે. હે સખી, તારા આ સંશયવાળા વચનોથી તો મને આશ્ચર્ય થાય છે કે તને એમ કેમ થયું કે પ્રભુ પુષ્ટિપ્રભુ નથી ? તારો અવાજ તેના સુધી નહિ પહોંચે ? તું નિઃસાધન છે તો શું થયું ? તે તો સર્વસાધન છે ને ? તને ક્યા માર્ગવાળાએ આવા દુઃસંગાયુક્ત વચનોથી ભરમાવી ?

પરંતુ આ પ્રભુ તો એવા સર્વદુઃખહારી હરિ છે કે મનના સંશય, દુઃખ વગેરે આપના સ્વરૂપ માત્રથી જ હરિ લે છે. તેથી તો આવા નંદજના દિશોર, કોટી મનમ્મ મનમ્મના દર્શન થતાં જ જે થટા બિહામણી લાગતી હતી તે હવે સુંકર લાગે છે. અને જેમ વર્ષા થતાં મોર આનંદથી ટૂંકૂટી ઉઠે. તેમ આપણાં રોમે રોમ ટૂંકૂટી ઉઠે છે. કેમકે શ્રીવિહલની કૃપાથી આપણાં અજ્ઞાનના અંધકાર દૂર થયા છે અને વર્ષાશ્રુતના જલના કોપથી આપણું રક્ષણ કરનાર, આપણા માટે આપણા પાપોનો પહાડ ઉઠાવીને ગિરિધર બનીને આપણું રક્ષણ કરી રહ્યા છે અને આપણી આંખોમાં આંખો પરીવીને આપણો નિરોધ સિદ્ધ કરી રહ્યા છે, પ્રમેય બળથી.

(૩૧) મહાર

૨/૪૩૫

દેખ બદલીયા સાવનકી

ઈકટક વઢૈઠાડી મગા બેવત મનમોહનકે આવનકી

૧

દામિની દમક લન ગરબન લાગ્યો મંદ મંદ વરસા વનકી

તેસેઈ પીઉ પીઉ રટત પપૈયા વિરહની વિરહ જગાવનકી

૨

કોકીલ કૂક પડીશ્રવનનમેં બગ પંગાતિ દરસાવનકી

શ્રીવિહલ ગિરીધરનાલાલ વીન વનકી તપત બટાવનકી

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી મદનમોહન પ્રભુના પધારવાની એકીટશે રસતા ઉપર જોતી જોતી ઉભી રહીને રાહ જોઈ રહી છે. કેમકે જેમ શ્રાવણમાં વાદળ દેખાય છે તો વર્ષા થશેજ. તેમ પ્રભુ પધારશેજ.

(૧)

તેના નિશાનીરૂપે વીજળી ચમકી રહી છે, મેઘ ગરજ રહ્યો છે. જેથી મંદ મંદ વર્ષા થશે. પપૈયા પણ પીઉ... પીઉ... અવાજ કરે છે જેથી મને પણ મારા પ્રિય પ્રભુ પીપ્પૂજ યાદ આવે છે અને વિરહની વધવા વધી રહી છે.

(૨)

કોપલનો તીણો સૂર કાનમાં પેસી રહ્યો છે તથા આકાશમાં બગલાની પંક્તિઓ દેખાઈ રહી છે. આ બધું નિરખીને તનનો તાપ વધી રહ્યો છે પણ આ નિશાનીઓથી લાગે છે કે મારા પ્રભુ હવે જરૂર પધારશે જ.

(૩)

(૩૨) મહાર

૨/૪૩૫

લાલ માચી ભીજત આવે ગોહ

હાથ લકૂટીયા કામર ખોઈ ખુંદત કીચ સનેહ

૧

નિશા પંદીયાટી હાથ (મગ) નહિ સૂઝત પવન ઝકોટત મેહ

સૂટલાસ દામિની કે દમકે લખી સાંવટી દેહ

૨

ભાવાર્થ :

સંધ્યાનો સમય વહી રહ્યો છે, ધોર વર્ષા થઈ રહી છે ત્યારે ગોપી પ્રભુની રાહ જોતી ઉભી છે. ત્યારે તેને અણસાર થાય છે કે પ્રભુ વનમાંથી પધાર્યા ત્યારે તે પોતાની વડી સખીને કહે છે - ઓ હો ! આ લાલ તો પૂરેપૂરા ભીંજાઈને આવ્યા છે.

આગળ જોતાં તેને ખ્યાલ આવે છે કે પ્રભુના હાથમાં છડી પણ નથી અને કામર પણ નથી અને ચરણકમલ તો ચીકણા કાંઠવથી ખરડાઈ ગયા છે. જેથી લાગે છે કે લકૂટી-કામર બંને ગુમાવી આવ્યા છે !

(૧)

અંધારું એટલું થઈ ગયું છે કે જાણે રાત પડી ગઈ હોય ! અથવા કહો કે રાત પડી ત્યારે પધાર્યા છે અને વરસાદ તો પવન સાથે ખૂબ જ વેગમાં પડે છે અને અંધારું એટલું છે કે પોતનો હાથ / માર્ગ પણ જોઈ શકાતો નથી. તેવા સંજોગોમાં લકૂટી-કાંબળ ઉડી જઈ બોવાઈ ગઈ હોય ! આ તો વિજળીના ચમકારામાં અમને આપના સંઘળા સ્વરૂપનું દર્શન થયું. જેથી ખ્યાલ આવ્યો કે આપ પધાર્યા છો.

(૨)

રાવ્ય ભાવાર્થ :

પુષ્ટિ પ્રભુ તો પ્રેમથી હંમેશા ભિંજાયેલા રહે છે. જ્યારે પણ તેવો કોઈ ભક્ત આપની આત્મી કરે, તીવ્ર સ્મરણ કરે ત્યારે આપ કર્મનાં ફળ આપવાવાળા દંડને તથા આપના મૂળ સ્વરૂપને ધૂપાવનારી માયા રૂપ કંબલને પણ દૂર કરીને, વિસરી જઈને - ખોઈ નાખીને સ્નેહના કીચલમાં રસબસ થઈ, ચાલી પણ ન શકાય તેવી વિહવલ દશાવાળા થઈ જાઓ છો. (૧)

તે વેળા કાળ પણ બાધક નથી થતો. કર્મના બાધક કલિના પ્રભાવમાં કોઈને સન્માર્ગ હાથવેત દૂર હોવા છતાં પણ દેખાય નહિ કે સન્માર્ગ સૂઝે નહિ પણ આપ તો ભક્તની સામે દોડી આવો છો જેથી ભક્તને કાલ-કર્મ-સ્વભાવ (માયા) કંઈ જ બાધક થતું નથી. લૌકિક-વૈદિક અનેક વિટંબણા, પવન અને વર્ષાની જેમ તૂટી પડે તો પણ કીકર નહિ. કેમકે આ બધાની વચ્ચે પણ પોતાના માહાત્મ્ય રૂપ વીજળીનો એક ચમકારો માત્ર કરી દે એ તો જ સમજદાર (ભક્ત) માટે હિંસારો (ચમકારો) જ કાફી છે. (૨)

ત્યારે ભક્ત સ્નેહ ભિંજ્યા પ્રભુના સાંવળા દેહને ઓળખી જાય છે કે આ તો મારો સાંવરીયો (સ્વામી) છે. જે મારા પર કૃપા કરવા ત્રણ લોક છોડીના આ નાનાસા ગોઠુળીયામાં એક નિઃસાધન શુદ્ધ ગોપી માટે પધાર્યા છે. આપ તો સૂર છે અને હું તો આપની જનમ જનમની દાસી છું, તેવી સભાનતા સાથે આપને સજલ નેત્રે સ્નેહથી ભીંજવી દે છે. (૩)

(૩૩) મહાદ

૨/૪૩૬

લાલ નેક ગૌચા હમારી હેરો

ખિરક તે દૂર નિકલ ગાઈ અગો હેરી દેહીન ટેરો

૧

મેરી ટેર સૂનલ હી શ્રવણ ટેર રહી બહુ તેરો

શ્રીવિહર ગિરિધરન લાલકે રૂપબદન તન હેરો

૨

ભાવાર્થ :

સંધ્યા સમયે પ્રભુ ગાયોની સાથે ગોઠુળમાં પધાર્યા છે અને દરેક ગોપીની ગાયો પોત પોતાની ખિરકમાં જઈ રહી છે ત્યાં એક ગોપી પ્રભુને અવાજ દઈને કહી રહી છે કે હે લાલ, જુઓ આ મારી ગાયો તો મારી ખિરકમાં આવવાને બદલે દૂર ચાલી ગઈ છે. તેને આપ જરા થેરીને અહીં હેરી દઈને બૂમ પાડીને મોકલો. મારી ટેર કરતા તેને આપની ટેર સાંભળવી છે. આ બહાણો લાલ થોડો સમય ત્યાં રોકાય, કંઈ વાત થાય, તેના સ્વરૂપ લાવણ્યનું પાન થાય. તે તો હિંચકો છે ગોપીનો.

તેથી તો આપના સ્વરૂપ ઉપર તે વારી જાય છે !

(ગાય મારો અવાજ સાંભળતાં જ તમને કંઈક કહી ટેર-ભાંભરી રહી છે.)
મારો અવાજ સાંભળતાં વેત તે જ ભાંભરી રહી છે એટલે કે મને કંઈક પ્રભુતર આપી રહી છે જે મને સમજાતો નથી.

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

હે લાલ આ મારી ઈંદ્રિયોનું પાલન-પોષણ-રક્ષણ કરનાર ગોપાલ તો આપ છો. આપ જ તેને ચરાવી રહ્યા છો. છતાં પણ હું માનું છું કે આ ઈંદ્રિયો તો મારી છે. મૂલતઃ તો તે પ્રભુગામી છે. જેથી તે મારા ખિરક-સંસારથી આપના સહવાસને લીધે-કે ઉપકારવશ કે પ્રેમવશ તે (મારી ખિરક) સંસારથી દૂર નીકળી ગઈ છે. પણ તે એટલી દૂર ન નીકળી જાય કે (જ્ઞાન માર્ગ) કે આપનો સાથ (ભક્તિ) પણ છોડી દે માટે આપ તેને પૂકારો અને તે માટે જરૂર પડે તો આપ પુષ્ટિ કરીને થોડાક આગળ જાઓ શ્રમ લો. (૧)

આ ઈંદ્રિયો હવે મારા કલ્પામાં નથી, મારી પાસે કોઈ સાધન નથી કે હું અધિકાર કરી શકું. અધિકાર છૂટે તો જ દાસભાવ આવે. જેથી મારો પ્રયાસ પણ મિથ્યા છે. તે તો પ્રભુગામી જ બની ગઈ છે. આપનું રૂપ, મુખારવિદ અને દેહવિગ્રહ એવો છે કે સૂધ-બૂધ બોવરાવી દે છે. જેથી તે ઈંદ્રિયો સૂધ-બુધ ખોઈ બેઠેલી પોતાના સંસારમાં કંઈ રીતે આવે ? (૨)

(૩૪) મહાદ

૨/૪૩૬

લાલકી શોભા કહત ન અવે

સંધ્યા સમે ખિરક મેં દોડે અપની ગાયા દુહાવે

૧

લાલ પાગા શિર ઉપર સોહે મોટચંદ છબી પાંવે

મોસો કલો સૂન જ વૂ બારે છતના બુંદ બચાવે

૨

લટકત ચલત જગ હી ઘટ અપને શુવતીન બોલ સુનાવે

શ્રીવિહર ગિરિધરન લાલ છબિ વશોમતી કે છુલ ભાવે

૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ નંદગૃહના ખિરકમાં સાંજે બિરાજ્યા છે ત્યારે આપનું સૌંદર્ય એવું છે કે તેનું વર્ણન જ ન થઈ શકે. નાનકડા પ્રભુ ઊભા ઊભા જ પોતાની ગાયને દોહી રહ્યા છે. (૧)

હું ત્યાં પ્રભુની આ લીલા નિરખું છું ત્યારે આપ આજ્ઞા કરે છે કે તું મારી વાત

સાંભળ અને મારા ઉપર છતમાંથી જે વરસતા જલના બુંદ પડે છે. તેનાથી મને બચાવ. મારા પર ન પડે તેમ છાંયો કરે. (૨)

દોહન થઈ ગયા પછી લટક-મટક ચાલથી આપ પોતાના ઘરમાં જતાં જતાં યુવતીઓને કંઈક વચનો સંભળાવે છે. ત્યારે ફૂર ઊભેલા યશોદાજી આ પ્રભુનું યુવતીઓ સાથે વાતો કરતું દ્રશ્ય જોઈ ખૂબ જ આનંદીત થાય છે તથા પ્રભુનો તેવા રૂપને જોઈ ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

સંધ્યાનો સમય એટલે આત્મીનો સમય. કેમકે પંખીઓના બચાં પોતાના માત-પિતાની રાહ જોતા હોય, વાછરડાં ગાયની, પત્ની પતિની.. આમ વિરહ-આત્મી તથા મિલાપનો સમય. એટલે કે આત્મી પ્રસન્નતાનો સમય સંધ્યાનો છે. જ્યારે જ્યારે પ્રભુ પ્રતિ પ્રેમ પ્રાકટ્ય થાય ત્યારે પ્રભુ પોતાનું સૌંદર્ય પૂરે પૂરું પ્રકટ કરે છે અને ત્યારે પ્રભુ પોતાના અંગ સમા (પુષ્ટિ કાયેન નિશ્ચિત), ઈંદ્રિયસમા જીવની (ગાય-ઈંદ્રિય) સાથે એકલા જ તેની અંદર રહેલા પ્રેમરસ (ગો-રસ)નું દોહન પોતે કરે છે. જીવનું કોઈ સામર્થ્ય નથી કે પોતાનામાં પ્રેમભીજ મૂકે કે તેને પ્રકટાવે.

ત્યારે ભગવાનના શ્રીમસ્તક ઉપર અનુરાગ (લાલ) રૂપ પાગ શોભી રહી છે અને તેમાં નિષ્કામતા (મોરપીચ્છ) રૂપ પીછું શોભામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે એ દર્શાવીને આપ પોતાની અપેક્ષા પણ તેવી જ નિષ્કામ રહેતી છે તેમ જતાવે છે. આપ આજ્ઞા કરે છે કે “ભગવત્સુખાર્ય જ તારું જીવન છે.” તે જ ફળ છે. (કાય ન પુ કલં પુષ્ટી) સેવા કર તથા માટી જ કથા સાંભળ. હું કહું છું તે સાંભળ એટલે કે સેવા-કથાથી જ માટી સન્નુભ રહી શકીશ. અને જ્યારે પોતે પોતાની ક્ષિડા સંકેલી નિજામમાં પધાર્યા ત્યારે આ રત્નીભાવવાળા જીવોને પોતાના મુખારવિદ (શ્રીવલ્લભ) થકી બોલ સંભળાવે છે. (વાકપ્રતિ દ્વારા ઉપદેશ તથા સુબોધિનીથી ભગવત્ કથા.)

જેમની મતિ પ્રભુના યશમાં જ લીન છે. તેવાઓ તો અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને ફૂર કરનાર શ્રીવિક્ષિત તથા શરણ જવાને યોગ્ય તેવા શ્રીકૃષ્ણમાં જ પોતાના આત્માની પ્રસન્નતા રાખે છે.

મીઞ

(૩૫) મઠહાર

૨/૪૪૨

કળ હી કહેલી પ્યાટી રખજૂ ન રીસ ગઈ
મોહની મોનલર કહત કછૂનટી

કાનન કછૂ કરત સન્મુખ લેરત જ્યો જ્યો
વરછુ વ્યો વ્યો ભઈ ગલી ફૂનટી

ભાવટી ભઈટી પ્યાટી મેરે જાને પિય કલો કલો

કાહૂકો ન કલો માને લુવ હટો સુનટી

ગોવિન્દ પ્રભુ પિય ચરણપરસ

ગાંડોભટ મિલ રંગ રલો જેસે હટત યૂનટી

ભાવાર્થ :

શ્રીરાધાજી શ્રીકાકોરજી માન કરી ગયા છે તે છોડાવવા એક સખી આપને કહે છે - હું કેટલા સમયથી હે પ્યાટી તને સમજાવું છું પણ હજુ સુધી તારી રીસ ન ગઈ ? તારું મોન પણ એમને મોહ કરાવે છે. ભ્રમ કરાવે છે કે સાચી રીસ છે કે બોટી ? કેમકે તું કાંઈ કહેતી પણ નથી. અમે જેમ જેમ તને વધારે નમતા આવીએ છીએ તેમ તેમ તું તો કંઈ કાને જ ધરતી નથી, સાંભળતી જ નથી અને જો તને લડીએ-ખિજાઈએ છીએ તો તો બમણી રીસ કરે છે. (૧)

હવે ફરી સમજાવે છે અને કારણ જાણવા પ્રયાસ કરે છે કે હે પ્યાટી, તું તો ભાવટી-ગાંડી થઈ છે શું ? તને એવું તો પ્રિયએ શું કહ્યું ? એ તો કહે. તું કોઈનું કહ્યું માનતી નથી બસ તારા મનની (હેયાની) વાત જ સાંભળે છે, મનમાની કરે છે.

તું હવે જા... ગોવિન્દ પ્રભુ પિયુના ચરણનો સ્પર્શ કરી લે અને જેમ હલદી-ચૂનો મળે તો રતુમડો રંગ ઉભરે તેમ તેમને અંકમાં ભરી લે. હલદી-ચૂનાની જેમ એક થઈ જા તું હલદી જેવા વર્ણની છે અને તે ચૂના સમાન નિર્ગુણ (સંકેદ) તેમ છતાં અનુરાગને ધારણ કરશે જ તેવા કૃપાળુ અને ભક્ત વત્સલ છે. (૨)

સંવત્સર

(૩૬) રાગ - સારંગ

૨/૨૪૪

રૈશ્રમાસ સંવત્સર પટિલા નથો પરવ માન્થો હે આજ

નૂતન લાડ લડાવત સળ વિધિ શ્રીવલ્લભ શ્રીવિક્કલ મહારાજ ૧

નથે યસન મહિગાન અભૂષણ ઘટત નથે યસન નથે રૂચિ ઉપનય
અયમન કહી મુખ પોછી યસનવે વીડી દેત સુગંધ મીઠાચ ૨

વિવિધ ફૂલમંડલી મનોહર આંગાન મોલીન ચોક પુટાચ

આટલી કરત જૂ માત જશોદા બોલાવત કહી અતી સચુ પાચ ૩

નવદલ નિખળ મહુ મિશ્રી લે દેત સળનકો મન હરખાચ

બ્રહ્મદાસકો માલા વીડા દેત મળુ અતી નિકટ બુલાચ ૪

ભાવાર્થ :

આ કીર્તનમાં બે વસ્તુ મુખ્યતઃ બતાવી છે

૧. આજના દિનની પ્રભુની સેવાનો પ્રકાર

૨. આજે સર્વ કંઈ નૂતન ધરાય છે.

આજે સંવત્સરનો પ્રથમ દિન છે, જે રૈશ્રમાસના પ્રથમ પક્ષનો પ્રથમ દિન છે. જેમ વૃક્ષ પર અનેક પાન હોય તેમ વર્ષના પણ અનેક દિવસ હોય છે. સૌથી ઉપરનું ફૂમળું પાન તે પ્રથમ પર્વ, કમળો છે. આ કણગોલ-પ્રકટેલ પર્ણ ખૂબ જ કોમળ, સ્વરૂપવાન હોય છે. તેવી જ રીતે આજનો દિવસ પણ પરબ-પુણ્યકળ છે. તેવા નવા પર્ણાકૂર સમાન કોમલ આપણા લાલન પ્રભુ પણ છે. આપના પધારવાથી જ આપણું નૂતન સાચું જીવન શરૂ થાય છે. આવા નંદ-નંદનને શ્રીવલ્લભ તથા શ્રીવિક્કલ બંને આચાર્ય બધા જ પ્રકારે નૂતન-નવા નવા લાડ લડાવે છે. (૧)

આપણા માર્ગની સેવાનો એ પ્રકાર છે જેમાં વિવિધ પ્રકાર બતાવે છે અને નાવીન્ય બતાવે છે. આપ વરતો પણ નૂતન, મહિજડીત માળાનાં આભૂષણો ધરે છે. આ પ્રકારે પ્રભુ આપણામાં નવી રૂચિ ઉપજાવે છે. આજ સુધી તો લોકોમાં રૂચિ હતી પણ હવે પ્રભુમાં રૂચિ જાગે છે માટે તે નવા પ્રકારની છે.

ભક્તિનું પ્રથમ ચરણ રૂચિથી શરૂ થાય છે અને તે વિકાસ પામતાં પામતાં પ્રેમ-આસક્તિ-લ્પસન-સર્વાન્ત્રિય ભાવનાં રૂપ ધારણ કરે છે. રૂચિ બહુ જ કોમળ હોય

છે. રૂચિભંગ ન થાય તેની ધણી કાળજી લેવી જોઈએ. તે આસક્તિ થવા સુધી જરૂર છે. કેમ કે આસક્તિના સ્પાદ ગૃહાચરિ.

ભોગ-રાજભોગની વાત અહીં ગુપ્ત રાખી છે. અન્યથા ઉપપત્તિના ન્યાયથી ભોજન તો કર્યું છે નહિ તો ત્યાર પછી વસ્ત્રથી મુખ પોછીને સુગંધયુક્ત બિરી કેમ ધરાવે ? સુગંધયુક્ત બિરી પણ નૂતન રૂચિ પ્રકટાવવા માટે. (૨)

ત્યારબાદ વિવિધ ફૂલોથી આચ્છાદિત ફૂલમંડલી રચવામાં આવે છે તે મનને હરિ લે તેવી હોય (રૂચિ) અને આંગણામાં મોતીનો ચોક પૂરવામાં આવે. માતા યશોદાના ભાવથી ત્યારબાદ પ્રભુની આરતિ ઉતારે છે અને માતા લાલને નજર ન લાગે માટે અથવા તો પોતાની અંતી પ્રસન્નતા પ્રકટ કરવા નોંછાવર કરે છે. ભેટ સોબાદ વગેરે વહંચાય છે. (૩)

લીમ્પાના નૂતન દલને સાકરમાં મિશ્રીત કરીને લેવામાં આવે છે અને આપવામાં પણ આવે છે. તેમ કરવાથી દોષ દૂર થાય છે અને મન પ્રકૃતિત થાય છે. બહારથી કડવા લાગે પણ દોષ દૂર કરનારા શ્રીઆચાર્યજીના માર્ગના સિદ્ધાંતો તે ફૂમળા નિમ પાન છે. સાથે સાથે ભગવદ્ સુભાર્ય સેવાનો પ્રકાર તે મિશ્રી સમાન છે. તે બંનેનો સમન્વય આજના નૂતન દિને પ્રતિષ્ઠા પૂર્વક કરવાનો છે. ફૂણ જ બ્રહ્મ છે તે સમજ પણ જરૂરી છે અન્યથા પ્રભુનો દોષ થવાનો સંભવ છે. તેવા બ્રહ્મદાસને પ્રભુ ફૂપા કરીને ખૂબ જ નિકટ બોલાવીને માલા તથા બીડાથી પોતાનો ભાવ પ્રકટ કરે છે કે તું મારો છે. (૪)

ગાનગોટ

(૩૭) રાગ - ખટ

૨/૨૪૪

ઠાડે કુંજદાદ પીથ પ્યાદી કરત પરસ્પદ હસહસ યતીયાં

ટંગીલી તીજ ગાનગોટ ભોટ સજ આંઈ લટ લટવેં સળ સખીયાં ૧

કરત આટલી અતી દસમાલી ગાવત ગીત નિદખ મુખ અખીયાં

ફૂંચાદાસ મળુ ચલુટ નાગાદી કહાંબદનો નાંહી મેટી ગતીયાં ૨

ભાવાર્થ :

રૈજ સુદ તીજ ગાનગોટનો લોકઉત્સવ ધજમાં મનાવાય છે. હમણાં જ વસંત ઋતુ ગઈ છે અને હિમ્મતનાં પગરણ થયા છે. વસંતની મજા માણી લેવાનો આ છેલ્લો

મોકો છે તેથી તો આ રંગીલા તીજ છે. પ્રભુ વ્રજભક્તો સાથે રંગીન ભાવોને માણી લેવા ચાહે છે. તેથી દરરોજ જુદા જુદા રંગના વસ્ત્રો સૌ ધારણ કરે છે.

પ્રભુએ ગિરિરાજની કંદરામાં આવેલી કુંજમાં શયન કર્યું છે. આપ તથા શ્રીસ્વામિનીજી કુંજના દ્વાર પર ઠાડા છે અને પરસ્પર હસી-હસીને રસનું આદાન પ્રદાન કરતાં વાતો કરી રહ્યા છે. દ્વારે ઠાડા છે તેથી સ્વકીય ભક્તોની રાહ જૂએ છે અને વાતમાં પણ તેઓ જ હોય કેમ કે આપ બન્ને ભક્તવત્સલ છે. આજે ગનગોરની રંગીલી તીજ છે. તેથી સવારના પહોરમાં જ ઘર-ઘરથી સંખીઓ સજ્જ થઈને આવી છે. (૧)

રાત્રીભરનો સમય પ્રભુ વિરહમાં વીસી હોવાથી સૌ ખૂબ જ રસસભર રૂપે આપ બન્નેની આરતી ઉતારે છે અને આપનાં મુખકમળ નિરખી નિરખીને ગીતો ગાય છે. અથવા આરતી કરતી વખતે ગોપીજનોની આંખો મુખ બનીને ભાવપૂર્વક મૂંગા ગીત ગાય છે અથવા દંપતિના મુખ નિરખતાં, આંખો ગાય છે. અથવા શ્રીપ્રભુના મુખ અને આંખો નિરખતાં નિરખતાં ગાય છે. કેમ કે પ્રભુની આંખો કેવો પ્રતિભાવ આપે છે તદનુસાર સ્વયંસ્ફુરિત ગીતો ગાય છે. કૃષ્ણદાસજી કહે છે કે આ ગીતોમાં અને પ્રભુના મુખ અને (નયન) અખીયામાં પ્રકટ થતો અનુભાવ બન્ને ચતુરાર્હ ભર્યા છે.

અથવા દીપ દેહલી ન્યાયથી પ્રભુ ચતુર અને ચતુર નાગરી તેમ બન્ને ચતુર છે. તેથી નાગરીનાં પ્રત્યુત્તર રૂપ ઉતરો પણ ચતુરાર્હ ભર્યા છે. ગોપીજનો ચતુર છે તેનો દીશારો તો તેમને પ્રભુએ પાછા જાઓ... કહ્યું ત્યારે દશપ્રશ્નના દશ ઉત્તર આપ્યા તેથી થયો છે. ગોપીગીતમાં પણ ચતુરાર્હ પ્રકટે છે. પ્રભુ કરી પ્રકટ થયા ત્યારે ધમ્મનાપુલીનની સભામાં પણ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા ત્યાં પણ ચતુરાર્હ છે. વેણુગીત, ભયરગીત, યુગલગીત બધે જ ભોળી ગોપીઓની ચતુરાર્હ પ્રકટ થઈ જાય છે. શ્રુતિરૂપા, ઋષિરૂપા ગમે તેટલી છૂપાઈને ભોળી ગોપી બને પણ તેમની ચતુરાર્હ પ્રકટ થઈ જ જાય!

કૃષ્ણદાસ કહે છે આ ચતુરાર્હનું વર્ણન કરવાનું મારું, સામર્થ્ય નથી. બસ હું તો ઓવારી જાઉં એટલું જ! આ ચતુરાર્હ પ્રભુદત્ત છે તેથી તેનું વર્ણન કરવા કોઈ જ સમર્થ નથી. (૨)

(૩૮) રાગ - કેદારી

૨/૨૫૦

દાન્ય વૃંદા વિપિન દાન્ય ગોક્ષુલગામ
દાન્ય રાદા કૌન ગૌર તેં પૂછ
દાન્ય બડભાગ્ય સૌભાગ્ય તેટો સુજસ
રસિક નંદનંદન કી વૂ બહુછ
રાક સુડામણિ રૂપ ગુણ ઝાગાડી
નાહી બિભુવન વામ તોસી દૂછ
કૃષ્ણદાસની નાથ સાથ ભિલસન સદા
તોહી સમ નાહી નવનાટી સૂઝી

૨

ભાવાર્થ :

કૃષ્ણદાસજી રાધાજીના ભાગ્યનાં વખાણ કરતાં કહે છે કે વૃંદા-તુલસીના બગીચા જેવું વૃંદાવન કે જે મહેકી રહ્યું હોય અથવા જે વૃંદા-રંગી બાગની સમાન ખૂબ જ શોભાયમાન હોય. અથવા વૃંદાવનને ધન્ય છે કેમ કે તે શ્રીરાધાજીનું ધામ છે કૃષ્ણનું ગામ ગોકુલ પણ ધન્ય છે. હે રાધા તને ધન્ય છે, તેં એવી તે કેવી રીતે અથવા કઈ ગોર, દેવી-દૂતીને પૂછ કે તારું મહાભાગ્ય ધન્ય થયું? તારા સૌભાગ્યના શું યશ ગાવાં? કેમ કે રસોવેસ: રસિક કે જે ભૂતલ પર નંદનંદન રૂપે પ્રકટ થયો છે તેની તૂ બહુજી બની ગઈ.!

(૧)

તે ચક્રને ધારણ કરતો ચૂડામણિ છે, તો હું રૂપ અને ગુણની ખાણ છે. ત્રણ ભુવનમાં તારા સમાન બીજી કોઈ રંગી (વામ) છે નહીં. કૃષ્ણદાસજી કહે છે કે મારા નાથ કૃષ્ણ, તારી સાથે સદા વિલાસ કરે છે, ક્રિડા કરે છે. તેમને તારી સમાન કોઈ નૂતનતાયુક્ત નારી મળી જ નહીં. તમો બન્ને અનૂપમ છો. એકબીજાના માટે જ છો. તમોને ધન્ય હો! (૨)

(૨)

શ્રીયમુનાજીની વધાર્થ

(૩૯) રાગ - બિલાવલ

૨/૨૫૨

જયજય શ્રીસુરજ કલિન્દ નવ્દીની
ગુલ્મલતા તર સુવાસ કુંજ કુસુમ મોદ મત
ગુજન અલી સુભગા પુલીન વાશુ મન્દિની
હરિ સમાન દર્મ શિલ કાન્ત મનુજા જલદ નીલ
કટીનિર્દળ ભેદ નિવ ગતિ ઉત્તંગી
સિકદાજનું મુક્તાફલ કંકણચુત ભૂજતરંગ
કમલન ઉપહાર લેત પિયા ચરણ વંદિની
શ્રીગોપેન્દ્ર ગોપી સંગમ શ્રમજલકલ
સિકત સંગ અતિ તરંગ નિરખરસ સુકંદિની
છિતસ્વામી ગિરિવરદાદ નંદનંદન અનાંદકંદ
યમુનેજન દુરિત હરણ દુઃખ નિકંદીની

૩

ભાવાર્થ :

છિતસ્વામી શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરે છે. જેમાં યમુનાષ્ટક સાથે ધણી બધી સંગતિ છે. સૂર-સૂર્ય-આદિનારાયણનાં પુત્રી (સુરજ) કલિન્દ પર્વત પર અવતરણ કરે છે- (કલિન્દનંદીની) તેવાં શ્રીયમુનાજીનો જય હો. (શ્લોક ૨) તેવાં શ્રીયમુનાજીના કિનારે ગુલ્મલતામાંથી તથા વૃક્ષોમાંથી તથા કુંજોમાં કુસુમ ખિલ્યા છે તેની સુવાસ ખૂબ જ સુખ આપનારી તથા (મત) ઉત્સાહ વધારનારી છે. તેનાથી આકર્ષાઈને ભમરા ગુંજારવ કરે છે અને વાયુ મંદ મંદ વહી રહ્યો છે જે સુવાસનું વહન કરે છે. (યમુનાષ્ટક-૧).

શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે.

આપના ગુણધર્મ શિલ-ચરિત્ર સર્વકંઈ હરિના સમાન છે. નિલવર્ણના કમલ સમાન આકર્ષક આપનો વર્ણ છે. કટી સમાન આપનો પ્રવાહ તથા નિર્દળ સમાન તટ છે અને ગતિ ઉત્તમ પ્રકારની ઊંચી-નીચી છે. વાલુકી (સિકતા) ને લીધે જે તરંગ થાય છે તે જાણે કંકણમાં ખોલી (મુક્તાફળ) જરેલાં હોય જે હાથમાં ધરેલા હોય તેમ જણાય છે. (તરંગ ભૂજકંકણ પ્રકટમુક્તિકા વાલુકા) (શ્લોક-૩)

એવાં શ્રીયમુનાજી કમલોનો ઉપહાર લઈને જાય છે તેનો પીયા-પ્રભુ સ્વીકાર કરે

૫૨

શ્રીયમુનાજીની વધાર્થ

છે (લેત) યમુનાજીનો દાસભાવ હોવાથી આપ પ્રભુને ચરણવંદના કરે છે. (૨) ગોપોના હિન્દ્ર (ગોવિન્દ) તથા ગોપીના મહારાસ પછી જે શ્રમજલ ધયાં તે જલક્રિડા વેળા શ્રીયમુનાજીમાં સમરસ થયા. તેથી (શ્રીગોપેન્દ્ર ગોપી સંગમ શ્રમજલકંકણ). ખૂબ જ રોમાંચિત અંગોવાળાં શ્રીયમુનાજીનું આ સ્વરૂપ રસરૂપ તથા રહસ્યમય છે (શ્લોક-૮).

છિતસ્વામીજી કહે છે શ્રીગિરિવરદાદ (લીલા કરનાર) નંદનંદન આનંદના સમૂહરૂપ છે અને શ્રીયમુનાજી આવા પ્રભુની પ્રાપ્તિમાં આરે આવતાં દુરિતનું હરણ કરીને પ્રભુચિલનના તાપ રૂપ દુઃખનું નિકંદન કરનારાં છે. આવાં શ્રીયમુનાજીનો જય હો. (શ્લોક ૯)

(૩)

શ્રીયદુનાથજીની વધાર્થ

(૪૦) રાગ - સારંગા

૨/૨૨૮

શ્રીવિહંગગૃહ મંગલચાર
માતારૂઢિમણી કુખી મકટ ભયે
શ્રીયદુનાથ છઠ્ઠે સુકુમાર
જયજયકાર ભયો ભૂવિ ઉપર ભજવ બીજ મુરલી કરવાર
ઢાંદે ભિદ વિમ ગુણીચનકી ગાવત યશ પાવન નરનાર
દંત દાન અતીહી મન ફૂલે શ્રીવિહંગ મન ઓડ ઉદાર
સુનકે અભ પર્થો ઢાંદે ચહ રસિકદાસકી ઓડ નિહાર

૧

૨

૩

ભાવાર્થ :

આજે યૌન સુદ છઠે શ્રીયદુનાથજી - શ્રીવિહંગેશના છઠા લાલનનું માતા રૂઢિમણીજીના કૂખે અવતરણ થયું છે તેથી શ્રીવિહંગેશના ગૃહમાં મંગલ મંગલ થઈ ગયું છે. ચારે મુરુપાર્થો ભક્તિમય બની ગયા છે (મંગલચાર) (૧)

અપના પ્રકટયથી ભૂતલ પર જયજયકારના ધોષ થઈ રહ્યા છે અને બીન, મુરલી, કરતાર વ. વિવિધ વાજિંતો વગાડીને ખુશી મકટ થઈ રહી છે. (૨)

શ્રીગુણાંજીના દારે વિમ અને ગુણીજન (ભાટ-ચારણ) વ.ની ભીડ થઈ ગઈ છે તે વિમો વેદ-સ્તુતિથી યદુનાથનો યશ ગાય છે અને ગુણીજન પ્રાકૃત ભાષામાં ગુણગાન ગાય છે. આ યશગાન કાને પડતાં જ નર-ત્રીસી પાવન પવિત્ર થઈ જાય

શ્રીયદુનાથજીની વધાર્થ

૫૩

છે એટલે કે તેમનાં પાપનો ક્ષય થઈ જાય છે. તથા સુપાત્ર બને છે. શ્રીગુણીજી મનના બહુ ઉદાર છે તેથી પ્રસન્ન મનથી તથા હરખાઈને તે સર્વને ધણું દાન કરે છે. રસિકદાસ (મુઢલાલજી) કહે છે આ પ્રાકટ્ય સાંભળીને હું પણ આપના દ્વારે આવ્યો છું. અપેક્ષા એટલી જ છે કે આપ (શ્રીગુણીજી તથા શ્રીપદ્મનાથજી) મારા પ્રતિ કૃપા દષ્ટિ કરીને જુએ...

(૩)

શ્રીરામનવમીની વધાર્થ

(૪૧) રાગ - સારંગી

૨/૨૫૯

- વન્દો અવધ ગોકુલ ગામ ઇતે રાજવ જનકીવત ઉતે શ્યામાશ્યામ ૧
ઇતે સરથૂ વહત નિર્મલ ઉતે ચમુનાનિર હરત કલિં વિષ યુગલમૂરત ૨
જન જનકી પીર ૩
ઇતે શવટી સ્વર્ગ દીનો ષિષ્કૂટ બનાઈ ૪
ઉતે કુબ્જ રૂપ દીનો ચન્દન ચાતુ દિસ લાઈ ૫
ઇતે ખેવત રાખ તારે બેઠી કે રહુદાર્થ ૬
ઉતે કરનખ ભૂપ તારે કર ગહે ચહુદાર્થ ૭
ઇતે સારંગપાની સોહે લલિત લામન દીર ૮
ઉતે મુરલીકર વિદ્યારે હલગહે બલવીર ૯
ઇતે ગૌતમ દાટનીકી ગતિ કીની રામ સુખન ૧૦
ઉતે દ્રૌપદી લાજ રાખી દ્વારકાપતિ કાન્હ ૧૧
દીર સારંગ રામ મૂરત કરે ગિલ નિહાલ ૧૨
ઉતે ગજ વૈકુંઠ પઠથો દોટી કે નંદલાલ ૧૩
કબહૂ બાવાનંદકે દર બત માખન ખાત ૧૪
તનક ભોજન કરો વિલખો કહત કૌશલ્યા માત ૧૫
ભક્ત હેત રમવતાર લીર્ને દાટી દોઉ રમવતાર ૧૬
દાસ તુલસી શરણ આયેકો ઉતારે પાર ૧૭

ભાવાર્થ :

આ કીર્તનના રચયિતા તુલસીદાસજી છે કૃષ્ણ અવતાર તથા રામઅવતારમાં જે તે લીલા કરીને શરણ આવેલા ભક્તોને પ્રભુએ તાર્પા છે તેનીસંગતિ કરી છે. આપ મધ્યાહ્ન ભક્ત હોવા છતાં આપને પુષ્ટિના દર્શન આ બન્ને અવતારમાં થયા છે.

પણ આપની મર્યાદાદષ્ટિ અનુસાર આ કીર્તનના શબ્દો છે.

મંગલાચરણ કરતાં અવધ-અયોધ્યા અને ગોકુલગામ બન્નેને વંદન કરે છે. અવધ રામજીની જેમ કાનામાત્ર વગારનું સરળ છે. નગર છે જ્યારે ગોકુલ થોડાંક વળાંકવાળું નાનકડું ગામડું છે. અહીં એટલે શ્રીરામજી સંબંધે અને તેહી એટલે કૃષ્ણ સંબંધે સમજવું. અહીં જનકી જેમને માત્રને (વર) શ્રેષ્ઠ ગણે છે તે બિરાજે છે અને ત્યાં (શ્રીકૃષ્ણ) શ્યામા-શ્યામ યુગલ બિરાજે છે. અહીં જનકી-વર કહેતાં માત્ર રામજીનો ઉલ્લેખ છે. જનકીજી વિશેષણ રૂપે છે. જ્યારે શ્યામા-શ્યામ કહેતાં બન્નેયને સમાનતા - કર્તા તરીકે બતાવ્યા છે.

(૧)

અહીંપણ સરથૂ નિર્મલ વહે છે. તે તો શ્રીરામજીના ચરિત્ર અનુસાર નિર્મલ છે અને ત્યાં ધમુનાના જળ છે. ધમ-દોષીને સજા કરનાર છે પણ ધમુના તેમાંથી છોડવાનર છે. મર્યાદામાં શુદ્ધસત્ત્વ આવશ્યક છે, પુષ્ટિમાં દોષોને ભગવદ્કૃપા દૂર કરે છે. પરંતુ બન્નેય મૂરત-સ્વરૂપ રામચંદ્રજી અને કૃષ્ણચંદ્રજી કલિકાળના વિષ-દોષોને હરવાવાળા છે, કેમ કે આપના ભક્તોની પીડાને આપ પોતાની પીડા જાણે છે. ભક્તો આપના (જાન) પ્રાણ છે. વળી કલી કહેતાં કાલીય નાગના વિષથી જે ગાયો અને ગોપો મૃત્યુ પામ્યા હતા તેમનાં દુઃખ ટાળવા આપે તેઓને જીવીત કર્યા અને કાલીયનાગને ધમુનાના ધરામાંથી હટાવ્યો. આ પ્રકારે ગોકુલના જીવોનું દુઃખ કાયમી ટળ્યું.

(૨)

શબટી પર રામજીએ જૂઠન બોર આરોગીને પોતે પુષ્ટિભાવ પ્રકટ કર્યા પોતે ચિત્રકૂટમાં કૂટી બનાવીને રહ્યા. રામના દર્શન અને સેવા તે જ શબટી ખાટે સ્વર્ગ બાકી તો શબટીને મૃત્યુ પછી રામચરણ શરણ જ છે! જ્યારે આ બાજુ કૃષ્ણજીએ પ્રભુસેવાની તત્પરતા બતાવી તો તેની કુરૂપતા દૂર કરી અને તેને કામાસક્તિ હતી તેથી આધિભૈતિક રૂપનું દાન કર્યું. (કૃષ્ણજીએ ચંદન-ચર્પા પ્રભુને કરી).

(૩)

અહીં રઘુનાથજીએ કેવટની નાવમાં બિરાજીને તેને હૃદય સરસો ચાંપીને તેના દાસભાવને સખમાં પલટીને, સહજમાં કોઈ સાધન કર્યા વગર તાર્પા અને ત્યાં કૃષ્ણ જરાસંધની કેદમાં જે ૨૦૮૦૦ રાજાઓ હતા તેમને પુષ્ટિચિરંતા ધક્કા પિસે જરાસંધને હરાવી-મરાવીને તાર્પા અને તે તો સહજ પોતાના કરના નખ સ્પર્શ માગથી! તથા તેમને ભક્તિ આપી આપે તાર્પા. નખસ્પર્શથી તાર્પા અને ગ્રહા હાથપકડીને.

(૪)

રામચંદ્રજી આજાનબાહુ સારંગપાણી છે જેમના બંધુ લક્ષ્મણ અનૂજ ધીરજવાન

છે તેથી તો વનનાં દુઃખ સહાં તો ત્યાં કૃષ્ણનાં ભૂજમાં મુરલી બિરાજે છે અને બલવીરે હળનું આયુધ ધારણ કરનાર અધીર કીર્તીત છે, કેમ કે સંકર્ષણ વ્યૂહનું કાર્ય જ અસૂરનાશ છે. (૫)

અહીંયા રામચંદ્રજીએ ગૌતમ પત્ની અહલ્યાનો ઉદ્ધાર કર્યો (શિલામાંથી નારી કરી). રામજીના માર્ગમાં આવનારનો ઉદ્ધાર અને ત્યાં કૃષ્ણ તો દ્રૌપદીના 'કાન્હ' નામના પોકાર માગથી દારકાથી દોડીને હસ્તિનાપૂર આવી ચીરપૂરીને લાજ રાખી છે. (૬)

રામજી ધૈર્યના સાગર છે. તેમણે પશ્ચિરાજ ગીધને ન્યાહ કરી દીધો છે. ઘણી કૃપા કરી ઉદ્ધાર્યો તો પેલી બાજુ નંદલાલ પ્રતિ પોકાર કરનાર ગજરાજ કે જેને મગરે પકડ્યો છે. ગજરાજે શરણાગતિ સ્વીકારીને આપે તેને વૈકુંઠગતિ આપી છે. (૭)

આ જ બાબા નંદને ત્યાં જઈ માખણ ખાય છે તો પ્રભુ ક્યારેક કૌશલ્યાને ભોજન કરાવવા માટે કાલાવાલાં કરાવે છે. (૮)

આ બન્ને રામ અને કૃષ્ણનો અવતાર ભક્તોના હિત માટે જ છે. તુલસીદાસ પણ શરણે આવેલા છે. આ પ્રભુ શરણ આવેલાને પાર ઉતારનારા છે. (૯)

પવિત્રા

(૪૨) સાટંગા

૨/૫૪૫

પવિત્રા પહરત ઊદિલરલાલ

રૂઝિટ પાટકે ફોંદના કરી રહી પહરાવત સભા બાલ

૧

આસપાસ સભા સખામંડલી માનો કમલ યમલી માલ

કુંભનદાસ પ્રભુ બિભુવન મોહન ગોવર્ધનલટલાલ

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીગિરિધરલાલ પવિત્રા ધારણ કરવા માટે બની ઠનીને બિરાજ્યા છે એટલે કે આજે આપે પોતાના સ્વકીયોનો પવિત્ર કરી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, પુષ્ટિ વરસાવીને. જાણો અજાણો કે સહજતાથી જે કંઈ પંચવિધ દોષો અંકર-બહારના છે, તેમને ગંગાના પ્રવાહ મેળવતાં જેમ તે દોષો નિવૃત્ત થાય તેમ આજે કોઈજ પ્રયાસ વગર આપે સૌને પવિત્ર કરવા ધાર્યું છે. કેમકે તે સૌને ગિરિધરલાલમાં પૂર્ણ આશ્રય છે અને પૂર્ણ સ્નેહ છે. આપની સારસ્વતકલ્પની ગોવર્ધનધરણ લીલામાં

ભક્ત તરફથી તથા આપ તરફથી પ્રકટ થયેલ તે ભાવો હતા. શ્રીમહાપ્રભુજીના લાલ (બાલ) શ્રીગોપીનાથજી-ગુંસાઈજી તથા શ્રીગુંસાઈજીના સર્વ લાલ અતી સુંદર (રૂઝિ) ગામી જાય તેવા (જે શ્રીનાથજીને ગાયે અને સ્વયંને ગાયે) તેવા વરસથી રંગબેરંગી પતંગીયા જેવા રંગના, તેવા આકારના કોંદના જેવા તેપાર કરી કરીને આપને પહેરાવે છે.

વર્ષના બધાજ દિવસોમાં સેવા કરનારાથી સેવામાં કંઈક દોષ, કમી, આલસ્ય રહી જાય, રંચક માત્ર પણ પ્રભુને અસુખ થયું હોય પણ, ભક્તવસ્તુલતાને કારણે પ્રભુને જતાવે નહિ તો પણ ભક્તને સદા થયા કરે કે શું પ્રભુને માટી સેવા રૂચે છે? તેનો જવાબ આજે પ્રભુ આપી દે છે. તાત્કાલિક ભક્તની સેવા મને (ગામી) છે. આમ આપ પણ રૂઝિર પાટકે કોંદના ને સ્વીકારે છે. તેથી બધાનાં જ હૈયાં આનંદપૂર્ણ થઈ જાય છે.

શ્રીગુંસાઈજી માટે પ્રભુસુખ સર્વસ્વ હતું. તેથી તો શ્રીગુંસાઈજી શ્રીગિરિધરજીને કહે છે. ઘોંધીના નૃત્ય પર શ્રી નવનીતપ્રિયજીએ તાલ આપ્યો તો માત્ર કડાં શું કામ? સર્વસ્વ ન્યોછાવર ન કરી દઈએ? આ દિવસ તેવા સમર્પણનો છે, સર્વસ્વ સમર્પણનો. મથુરાના સતધરામાં ગુંસાઈજીના સર્વ બાળકોએ સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું, બેટીજીની રહી ગાયેલી વાટી આપે માંગીને લીધી, તેવા પુષ્ટિનાં દર્શન કરાવ્યા હતા. તે સમર્પણના આનંદનો ઉત્સવ આજે બાળકો ઉજવી રહ્યા છે. (૧)

શ્રીકાકોટજીની આસપાસ અષ્ટસખાની મંડલી બિરાજ છે તે સર્વ પણ પ્રભુરૂપ કમલના પ્રતિ આકર્ષિત ભ્રમર જેવા છે. તે પોતાની ભગવદ્આસક્તિને પ્રયાસ છતાં પણ ચોકી નથી શકતા. ગોવિંદ સ્વામી કાનભાઈને કહે છે - મન તો તેમનામાં લાગી ગયું છે શું કરીએ? મનતો એક જ છે, હવે દીકરીમાં કંઈ રીતે લગાવું? કુંભનદાસ પણ દીકરા-કૃષ્ણદાસના મૃત્યુથી નહિ પણ પ્રભુનો વિયોગ થશે તેના કારણે મૂર્છાવશ થયા છે. ગુંસાઈજી કુંભનદાસની આસક્તિ જાણે છે તેથી તો કહે છે “તારો પરદેશ થઈ ચૂક્યો... જા...” ચત્રભૂજદાસ કેવા વિરહથી સતધરામાં પધારેલા શ્રીનાથજીની રાહ જોઈ રહ્યા છે. “લાલ તુમ બીન રહ્યો ન જાય” બીણાલદાસ પણ લલાના ગાય છે. આવા સખામંડલીનાં ભાવો છે. કમલની આસપાસ જેમ ભ્રમર માલાની જેમ વીટળાઈ જાય છે તેમ પ્રભુના ભક્તો ખુબકમળના દર્શનાર્થે રાસમંડલીની જેમ પ્રભુની કરતે વીટળાઈ વળે છે. જેમ ભ્રમર કમળના મધુરસનું પાન કરે છે તેમ ભક્તો પ્રભુના સ્વરૂપાનંદનું પાન કરે છે. જેમ ભ્રમર ગંજારવ કરે છે તેમ ભક્તો ભગવદ્કીર્તન કરે છે. આ ભક્તો રસના કુંભ છે, કુંભન છે અને પ્રભુના દાસ છે તેથી કુંભનદાસ છે. તે કહે છે કે આ પ્રભુ ત્રણ ભુવનને એટલે કે ત્રણ ભુવનના જનોને આકર્ષિત કરે છે.

અધિકારાનુસાર તથા લોક એટલે પ્રવાહી સૂત્રિ, મર્યાદા સૂત્રિ અને દેવીસૂત્રિ પ્રવાહી સૂત્રિ માટે આપ જગત બનીને આકર્ષી છે.

મર્યાદાસૂત્રિ માટે આપ જ્ઞાનરૂપ બન્યા અને અક્ષર બ્રહ્મરૂપે આકર્ષી છે અને પુત્રિ સૂત્રિ માટે આપ કૃષ્ણ ગોવર્ધનધારી બનીને આકર્ષી છે. પરંતુ આ દાસજનોને તો આપ મોહમાં હંમેશા નાખી દો છો તેથી તો આપ માહાત્મ્ય જણાવો છો છતાં તેઓ મોહવશ-સ્નેહવશ આપના માહાત્મ્યને વીસરી જઈને માત્ર આપ પર સ્નેહ વરસાવવા લાગી જાય છે તે એટલા માટે કે ભક્તોની ઈદ્રિયોનું પોષણ કરનાર તથા ભક્તોના આશ્રયરૂપ (ધર) આપ બની ગયા. છતાં આપ તેમના લાલન (લાલ) બની ગયા છો. તેમનાથી પાલન પામતા અને લાલાયીત રહો છો આવા ગોવર્ધનધર-ગિરિધર પ્રભુ આજે પવિત્રા ધારણ કરવા તત્પર થઈને બિરાજ્યા છે, પ્રમેય કરવા માટે.

પ્રભુએ ગોવર્ધનને ધારીને ઈંદ્રનો મોહ દૂર કર્યો (મોહ-ન) બ્રહ્માજીએ વાછરડાં-ગવાલબાલને ચોર્યા છતાં પ્રભુ સર્વ બનીને લીલા કરતા રહ્યા આમ બ્રહ્માજીનો મોહ દૂર કર્યો. મહાદેવજીને મોહ અજ્ઞાનવશ નહિ પણ કુતૂહલવશ થયો હતો તેથી મોહિનીરૂપનાં દર્શન ઈચ્છ્યાં, છતાં પણ રૂપ પર મોહિત થઈ ગયા ત્યારે પ્રભુએ ભક્ત મહાદેવનો મોહ દૂર કર્યો. નારદજીને વિષયો પર મોહ થયો, તો તેમનું મુખ મર્કટાકૃતિ કરીને મોહ દૂર કર્યો. (મહાપ્રભુની અપસુર વ્યામોહ લીલાથી ભગવાનદાસ મોહ થયો તે આપના દર્શન કરાવી દૂર કર્યો.) ગુંસાઈજીના સ્વરૂપ બાબતનો મોહ છીતું ચોબાને હતો તે આપે શ્રીકૃષ્ણ-નાળીયેરનું સ્વરૂપ બદલી દઈ છીતુંનું સ્વરૂપ પણ બદલીને દૂર કર્યો. આવાં અનેક ઉદાહરણ પ્રભુએ મોહ કરાવ્યાના અને મોહ દૂર કરાવ્યાના છે.

આપે પોતાની માયા શક્તિ દ્વારા પુત્રી જીવસૂત્રિને મોહમાં નાખી દીધી અને આપના સ્વરૂપ, વાણી અને કર્મથી આપ મોહ દૂર પણ કરે છે.

દૂંકમાં પ્રભુપ્રતિનો મોહ-આકર્ષણ તે ઉદ્ધારક-તારક છે અને પ્રભુની કૃતિરૂપ વિષયો પ્રતિ, પ્રભુને ભૂલીને થતો મોહ તે દાહક છે.

(૨)

॥શ્રીહરિ:॥

ભગવદ્કીર્તન રહસ્ય વિભાગ-૫

- શ્રીમહાપ્રભુજીની વધાર્થ
- નિવૃત્તનાં પદ-શિતકાલ
- શ્રીગુણાંબજીનું પદ
- શ્રીગોકુળનાથજીનું પદ
- શ્રીચમુનાજીનું પદ
- જગાધર કે પદ
- કલેઉ
- પ્રતયર્થા
- ખંડીતા
- લટાનાં પદ (શિતકાલ)
- શિતકાલનાં પદ (શૃંગાર)
- ભોજન (શિતકાલ)
- હિલગા
- ભોગ સમય
- ગાય બુલાયવે કે પદ
- આવની કે પદ
- શયન દર્શન
- મોન - શિતકાલ
- પોદવેકા પદ